

Marian Gabrowski
Gmina Polkowice
na mapach
Ludwiga Wilhelma Reglera

Gmina Polkowice
na mapach
Ludwiga Wilhelma Reglera

Marian Gabrowski

**Gmina Polkowice
na mapach
Ludwiga Wilhelma Reglera**

Nakładem własnym autora
Polkowice 2023

Copyright © by Marian Gabrowski, Polkowice 2023

Wydawca:

Marian Gabrowski
marian.gabrowski@gmail.com

Okładka:

Fragment mapy Ludwiga Wilhelma Reglera ze zbiorów *Staatsbibliothek zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz*, sygn. IIIC, Kart N15 140, arkusz 29.

Tekst, tłumaczenia, opracowanie graficzne, projekt okładki, skład:

Marian Gabrowski

ISBN 978-83-968499-0-8

Spis treści

Podziękowania.....	7
Wstęp.....	9
1. Cel i zakres opracowania.....	11
2. Mapy Reglera.....	15
3. Nazwy na mapach Reglera.....	41
3.1. Miejscowości.....	45
3.2. Drogi.....	49
3.3. Wody.....	51
3.4. Lasy.....	55
3.5. Młyny.....	57
3.6. Góry.....	59
3.7. Inne.....	65
4. Dodatek – współczesna mapa gminy Polkowice.....	67
Bibliografia.....	77

Podziękowania

Panu Holgerowi Scheerschmidtowi z Działu Map Biblioteki Państwowej w Berlinie (niem. *Staatsbibliothek zu Berlin-Kartenabteilung*), gdzie przechowywane są oryginały map Ludwiga Wihelma Reglera, dziękuję za wyrażenie zgody na wykorzystanie w niniejszym opracowaniu fragmentów arkuszy o numerach 27, 28, 29 oraz 35¹, ukazujących teren dzisiejszej gminy Polkowice.

Panu Ullrichowi Junkerowi dziękuję za okazaną mi pomoc przy odczytywaniu wszystkich odręcznych napisów umieszczonych na opisywanych tu mapach oraz próbę przetłumaczenia niezrozumiałych dla mnie nazw własnych.

Panu Friedrichowi Wilhelmowi Preußowi dziękuję za pomoc przy próbie zidentyfikowania znaczenia tych nazw, których brzmienie być może wywodzi się z dawnych gwar śląskich języka niemieckiego.

¹ Staatsbibliothek zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz, sygn. IIIC, Kart N15 140, arkusze 27, 28, 29 oraz 35.

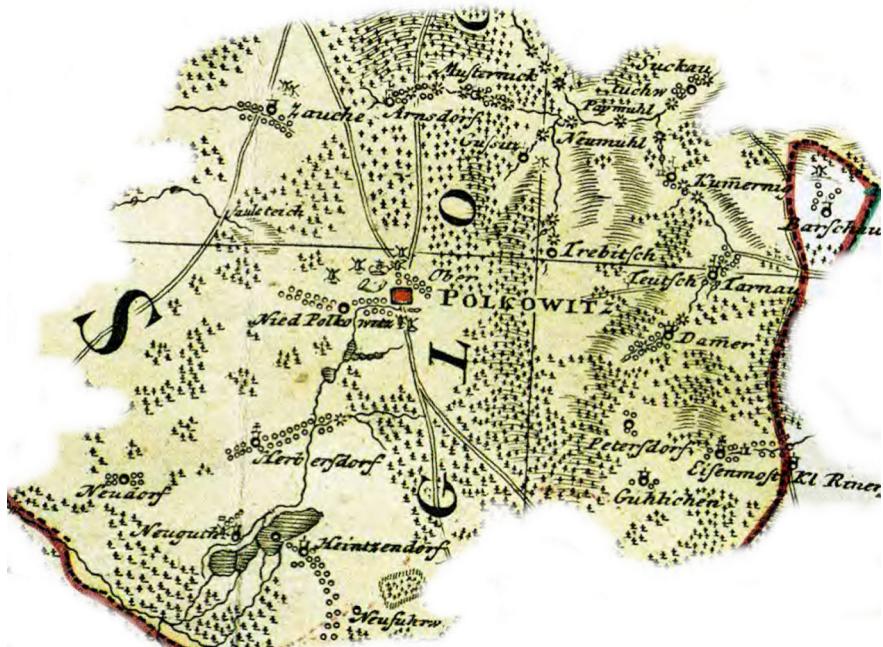

1. Ludwig Wilhelm Regler (1726-1792). Źródło: de.wikipedia.org

Wstęp

Aby poznać historię terenów dzisiejszej gminy Polkowice, należy zaznajomić się nie tylko z dawnymi źródłami pisanyimi, lecz także z opracowaniami kartograficznymi.

Archiwalne mapy są dziś łatwo dostępne w internecie, a ich liczba jest imponująca. Jednak wśród starszych map zazwyczaj brakuje dokładniejszych odwzorowań. Najczęściej ukazują one dość duże obszary, np. Śląsk lub całe księstwa, co z racji skali mapy przekłada się na niski poziom szczegółowości. Bardziej dokładne dokumenty kartograficzne, np. arkusze map *Meßtischblatt* w skali 1:25.000, czy też opracowane w skali 1:100.000 arkusze *Großblatt*, pozwalają nam „cofnąć się w czasie” jedynie do XIX wieku.

2. Obszar dzisiejszej gminy Polkowice na wydanej w połowie XVIII wieku mapie księstwa głogowskiego, zawartej w publikacji *Atlas Silesiae*.

Z wcześniejszych opracowań warto też zwrócić uwagę na najstarsze urzędowe kartograficzne zdjęcie Śląska. Wykonał je Johann Wolfgang Wieland latach 1723-1733. Po jego śmierci w 1736 roku rewizją, uzupełnianiem i poprawianiem tego opracowania zajmował się Matthaus von Schubarth². Sporzązone przez tych autorów mapy wydała w połowie XVIII wieku oficyna wydawnicza spadkobierców Homanna w Norymberdze. Publikacja ta znana jest pod nazwą *Atlas Silesiae*³.

Mapy zawarte w tym dziele, choć dokładniejsze od swoich poprzedników, nie były wystarczająco dokładne do celów wojskowych. Tymczasem Śląsk stał się w owych latach areną trzech kolejnych wojen, w wyniku których król pruski Fryderyk II zdobył władzę nad tymi ziemiami. Nowy władca polecił wykonać o wiele dokładniejsze mapy. Pierwszym owocem królewskiego nakazu była seria pięknych, szczegółowych map topograficznych Śląska, sporządzonych w latach 1747-1753 przez Christiana Friedericha von Wredego. Wykonano je w skali 1:33.333, otrzymały zbiorczy tytuł *Kriegeskarte von Schlesien*. Było to pierwsze tak szczegółowe opracowanie kartograficzne ziem śląskich⁴.

Jednakże w trakcie wojny siedmioletniej (1756-1763) król pruski dostrzegł liczne braki i niedociągnięcia posiadanych map, dlatego też polecił sporządzić kolejne zdjęcie topograficzne tych terenów. W latach 1764-1770 wykonał je Ludwig Wilhelm Regler. Powstały wówczas 104 rękopisienne, kolorowe arkusze map w skali około 1:24.000, pokrywające teren Śląska znajdujący się po lewej stronie Odry⁵.

Kolejnymi dokładnymi opracowaniami Śląska były powstałe na początku XIX wieku mapy w skali 1:25.000, określane nazwą *Urmess-tischblätter*, będące podstawą dla tworzonych od ostatnich dziesięcioleci tego samego stulecia pruskich map *Meßtischblatt*.

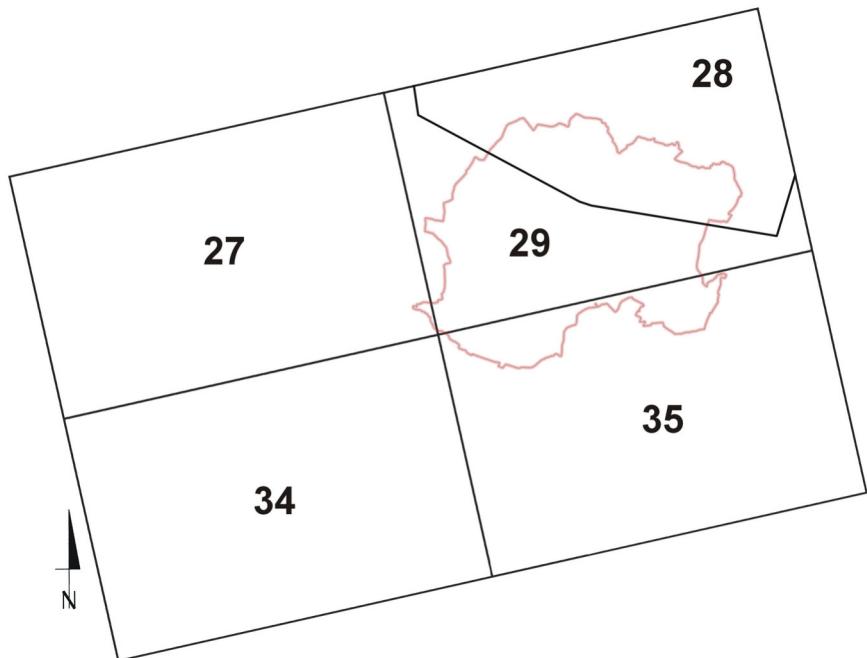
2 J. Janczak, *Mapy Fryderyka Chrystiana von Wredego jako źródło do dziejów Śląska*, [3] s. 536.
3 *Atlas Silesiae...*, [1].

4 J. Janczak, *Mapy Fryderyka Chrystiana von Wredego jako źródło do dziejów Śląska*, [3] s. 536.
5 A. Łuczak Anna, *Archiwalne mapy jako źródło w badaniach...*, [7] s. 274.

1. Cel i zakres opracowania

Wróćmy jednak do map Ludwiga Wilhelma Reglera. Powstały one na potrzeby armii, dlatego też zostały utajnione i pierwotnie wykorzystywano je jedynie do celów wojskowych. Oczywiście już dawno zostały one odtajnione, lecz całości nigdy nie opublikowano drukiem. Rękopisne oryginały map przechowuje Biblioteka Państwowa w Berlinie.

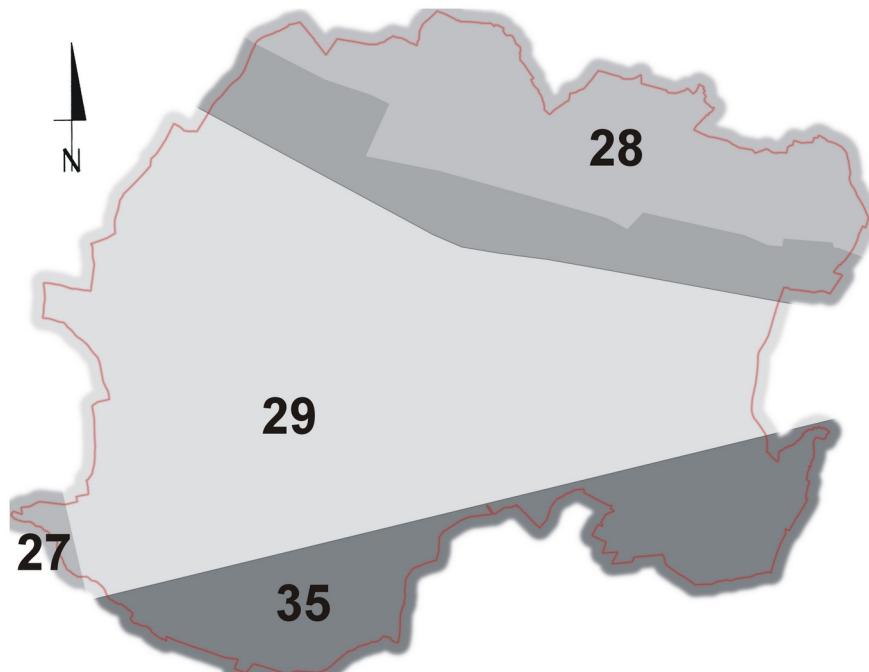
Celem niniejszego opracowania jest analiza zawartości tych fragmentów map Reglera, które ukazują tereny dzisiejszej gminy Polkowice. Dlatego w pierwszej kolejności wystąpiłem do właściciela oryginałów map, czyli *Staatsbibliothek zu Berlin-Kartenabteilung*, z prośbą o zgodę na ich wykorzystanie. Zgoda taka została mi udzielona i mogę zamieścić tu reprodukcję wybranych fragmentów.

3. Kontur gminy Polkowice nałożony na zasięg arkuszy Reglera.

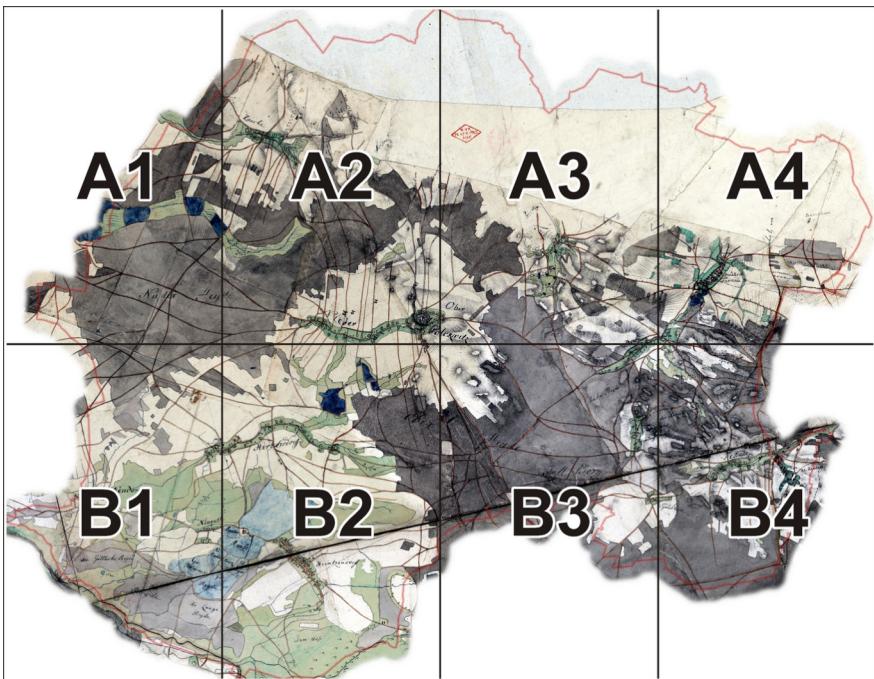
Interesujący nas obszar ukazany został na kilku arkuszach map Reglera: zachodnie rubieże gminy znalazły się na arkuszu 27, południowe tereny widoczne są na arkuszu 35, centralna część tego obszaru znajduje się na arkuszu 29, natomiast część północna przedstawiona została na arkuszu 28. Dla celów niniejszego opracowania najlepiej byłoby z poszczególnych arkuszy powycinać fragmenty obejmujące teren dzisiejszej gminy Polkowice i po ich sklejeniu uzyskać jednolitą mapę obejmującą interesujący nas teren. Nie to jednak do końca możliwe.

Bez problemu można w ten sposób opracować styk arkuszy 27-29 oraz 29-35. Jednak arkusze 28 i 29 nakładają się na siebie, a pas terenu ujętego na dwóch sąsiednich arkuszach ma szerokość od 0,8 do 2 km. Dlatego też zdecydowałem się na następujące rozwiązanie: interesujące mnie fragmenty arkuszy 27, 29 i 35 połączylem ze sobą, tworząc w ten sposób jednolitą mapę ukazującą południową część gminy, natomiast przedstawiający południowe rubieże arkusz 28 prezentuję osobno.

4. Kontur gminy Polkowice i rzeczywisty zasięg arkuszy map Reglera.

Jednak powstałych w taki sposób map nie można wykorzystać bezpośrednio, gdyż pojawia się jeszcze problem odpowiedniej skali reprodukcji. Obszar gminy Polkowice, ukazany na ilustracji 4, ma wymiary $18\,600 \times 14\,390$ metrów, a jego odwzorowanie powinno tu mierzyć po wydruku $115,5 \times 89,2$ mm, co daje skalę 1:161.000. Taka reprodukcja mapy powstałej pierwotnie w skali 1:24.000 byłaby jej blisko siedmiokrotnym pomniejszeniem, co doprowadziłoby do całkowitego braku czytelności. Dlatego konieczna jest zmiana skali. Ponieważ moje opracowanie przygotowywane jest z myślą o publikacji jako książka w formacie A5, toteż całość obszaru gminy Polkowice należy podzielić na mniejsze segmenty.

5. Podział połączonych arkuszy 27, 29 i 35 na segmenty umożliwiające czytelną reprodukcję.

Na ilustracji 5 pokazałem połączenie terenów gminy Polkowice ukaźanych na arkuszach mapy Reglera o numerach 27, 29 i 35. Dla uzyskania czytelnej reprodukcji całość podzieliłem w poziomie pasy i pionowe kolumny; pasy oznaczyłem literami, kolumny zaś cyframi.

W ten sposób północna część terenu gminy Polkowice ukazana na arkuszu 29 mapy Reglera znalazła się na segmentach A1, A2, A3 i A4. Segment B1 ukazuje fragmenty arkuszy 27, 29 i 35, natomiast segmenty

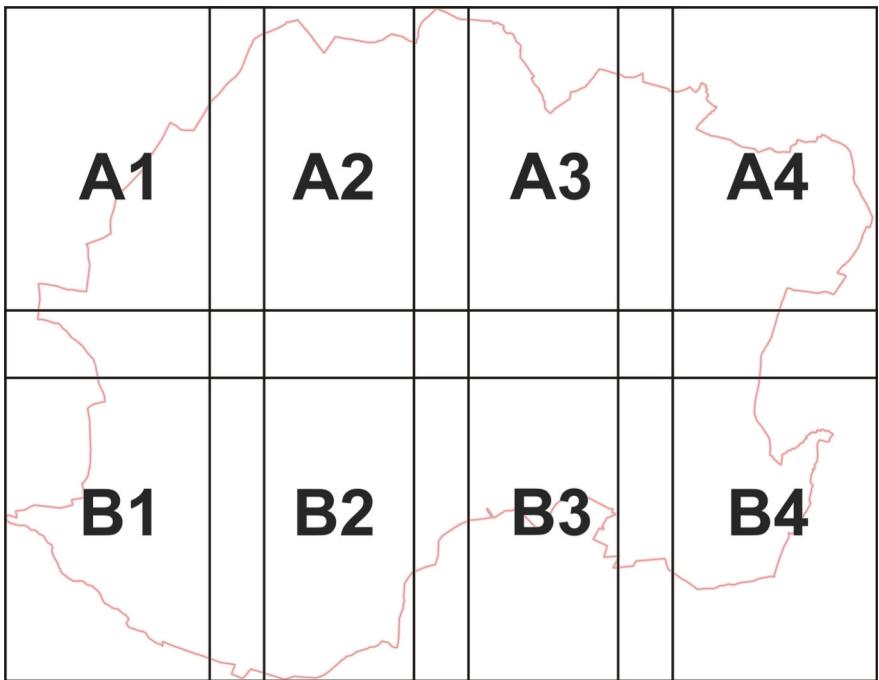
B2, B3 i B4 w północnej części ukazują zawartość arkusza 29, a w południowej arkusza 35.

6. Podział arkusza 28 na segmenty umożliwiające czytelną reprodkcję.

W podobny sposób podzielona została zawartość arkusza 28, a ujęty na nim teren gminy Polkowice trafił do segmentów C1-C4. Pokrywają one identyczne obszary jak segmenty A1-A4, jednak dla ich jednoznacznej identyfikacji posiadają odmienną numerację.

Podział mapy na segmenty ukazane na ilustracjach 5 i 6 ma jednak tę wadę, że miejsca znajdujące się na krawędziach segmentów rozzielone są na dwa z nich, przez co zmniejsza się ich czytelność. Aby zapobiec temu niepożądanemu zjawisku, rozmiary poszczególnych segmentów zostały nieznacznie powiększone, przez co postały niewielkie zakładki. Dlatego też ostateczny podział na segmenty, z uwzględnieniem tychże zakładek, ukazany został na ilustracji 7. W przypadku segmentów C1-C4 zakładki są identyczne jak w przypadku segmentów A1-A4.

7. Wielkość zakładek poszczególnych segmentów.

W ten sposób każdy z segmentów ukazuje obszar o wymiarach 5520×7910 metrów. Ponieważ wymiary jego całostronicowej reprodukcji w tym opracowaniu to $122 \times 174,8$ mm, toteż przybliżona skala reprodukcji segmentów mapy Reglera to 1:45.250. Są więc one dwukrotnie mniejsze niż pierwotny. Próba reprodukcji map w skali zbliżonej do oryginalnej wymusiłaby podwojenie liczby pasów i kolumn poszczególnych segmentów, co ostatecznie doprowadziłoby do podziału obszaru gminy nie na 8, lecz na aż 32 segmenty. W mojej ocenie rozwiązanie takie miałoby więcej wad niż zalet.

Czas więc aby w końcu zaprezentować to, o czym jest niniejsza publikacja. Na kolejnych stronach zamieszczam mapy Reglera ukazujące obszar gminy Polkowice, podzielone na opisane wcześniej segmenty. Z każdym z nich sąsiaduje ilustracja z treścią napisów, które udało mi się na tym obszarze zidentyfikować, ich znaczenie opisuję w kolejnym rozdziale.

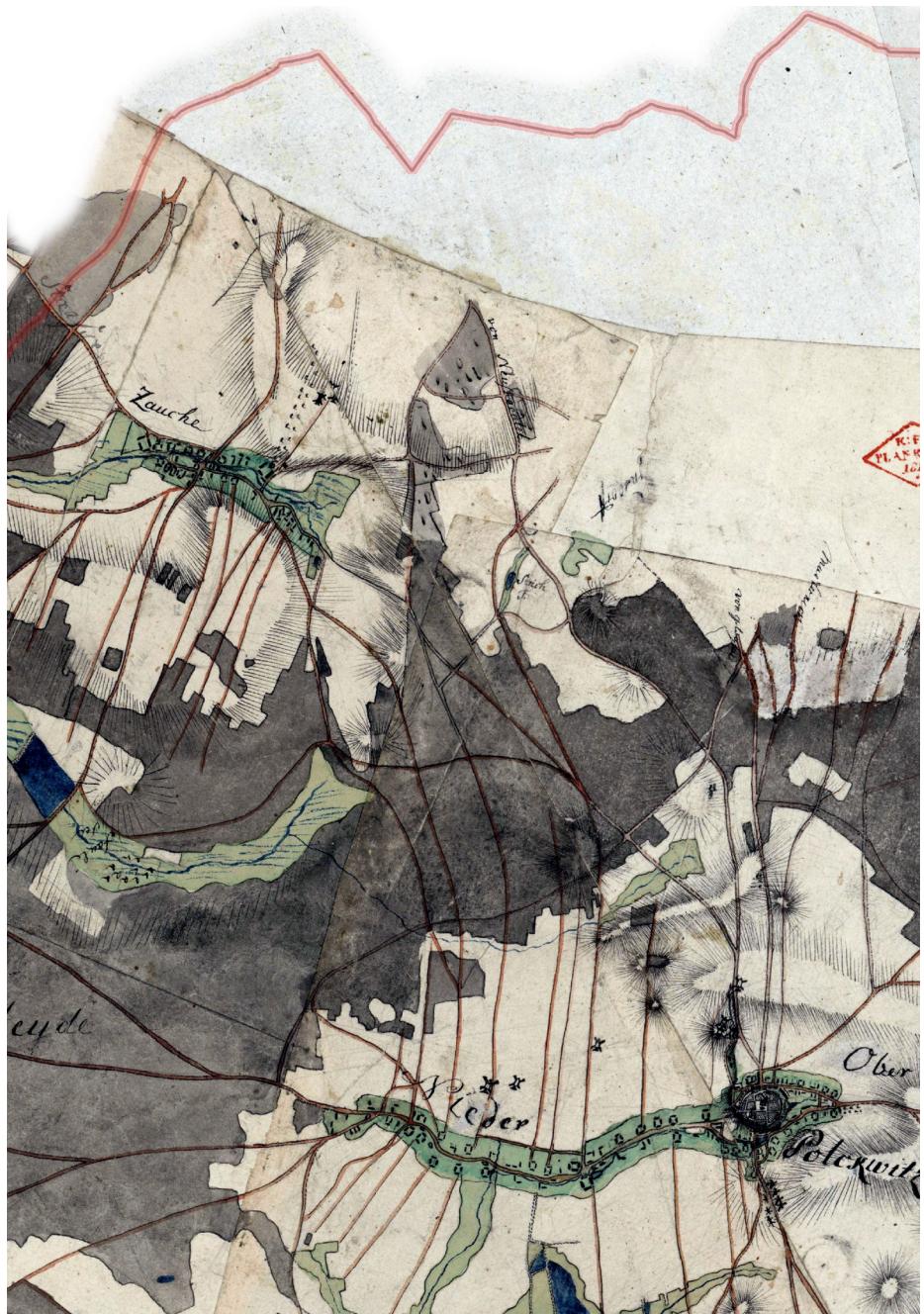
2. Mapy Reglera

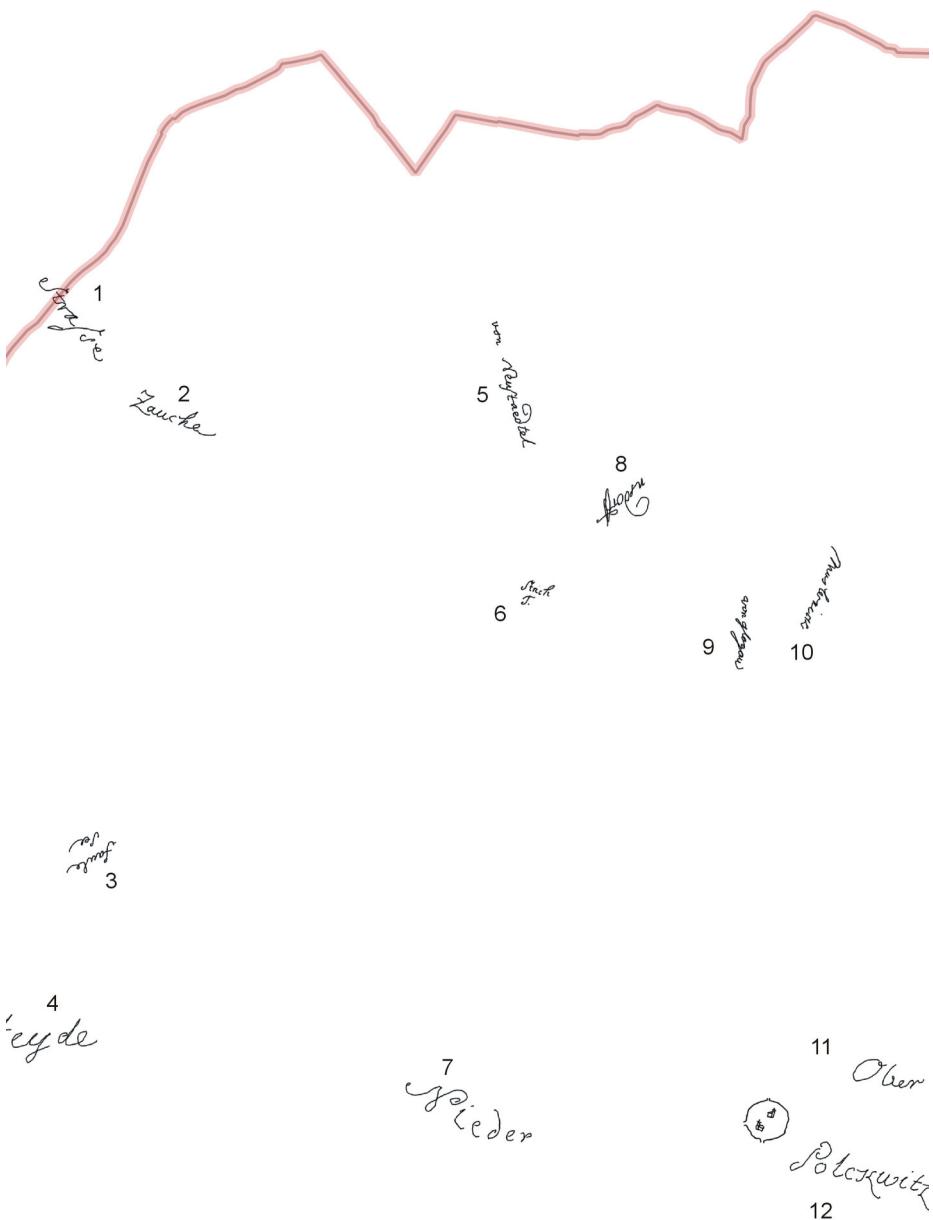
8. Segment A1.

9. Napisy w segmentce A1.

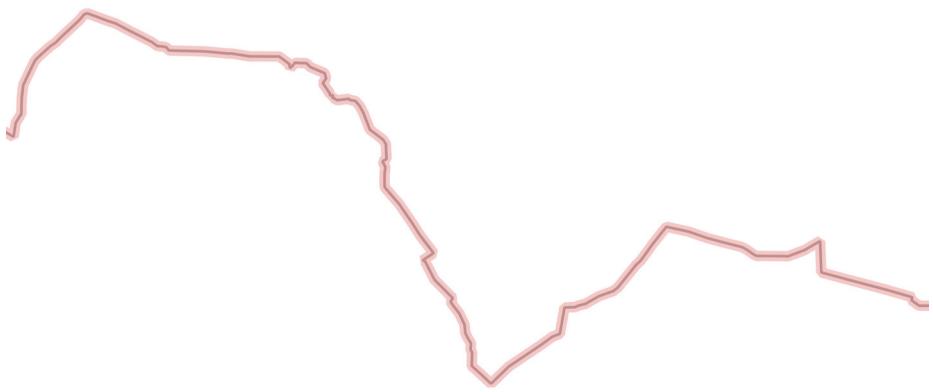
10. Segment A2.

11. Napisy w segmencie A2.

12. Segment A3.

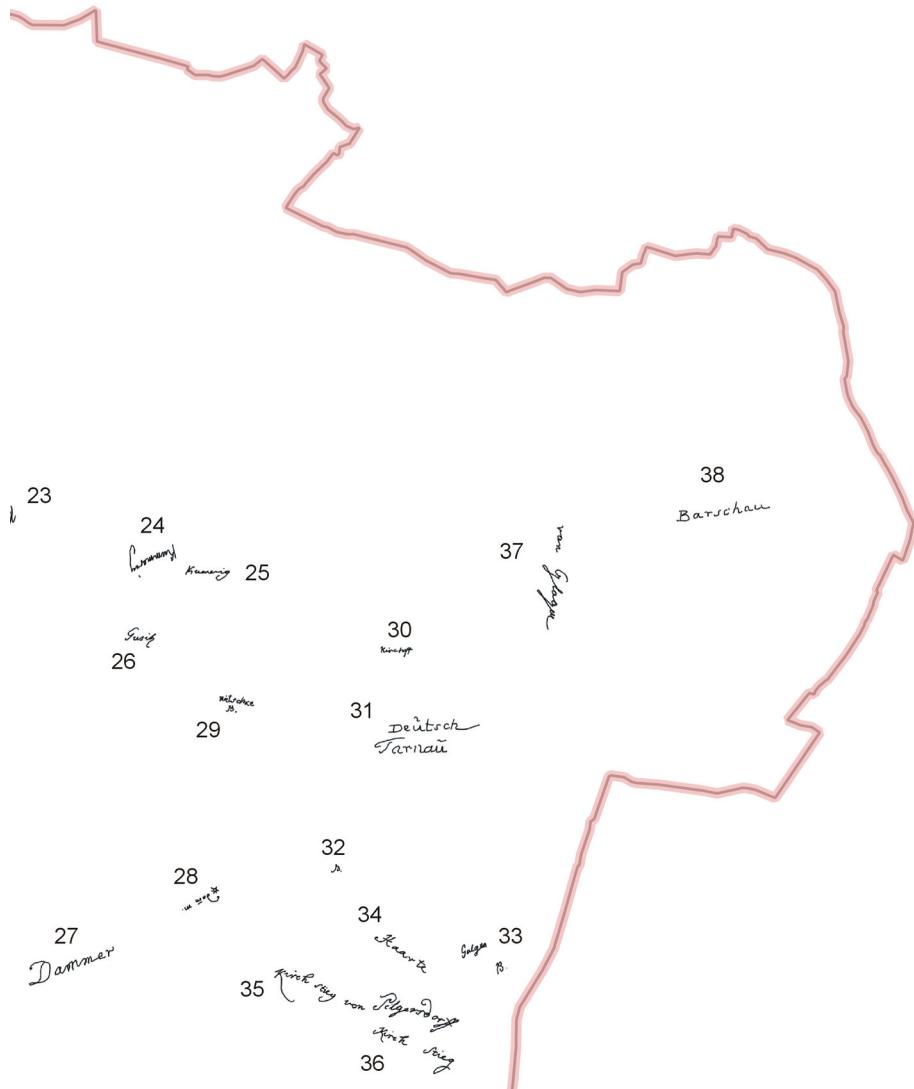

- 9
- 10
- 11
- 12
- 13
- 14
- 15
- 16
- 17
- 18
- 19
- 20
- 21
- 22
- 23
- 24
- 25
- 26
- 27
- 28
- Ober
- Potckwitz
- Dammer

13. Napisy w segmentecie A3.

14. Segment A4.

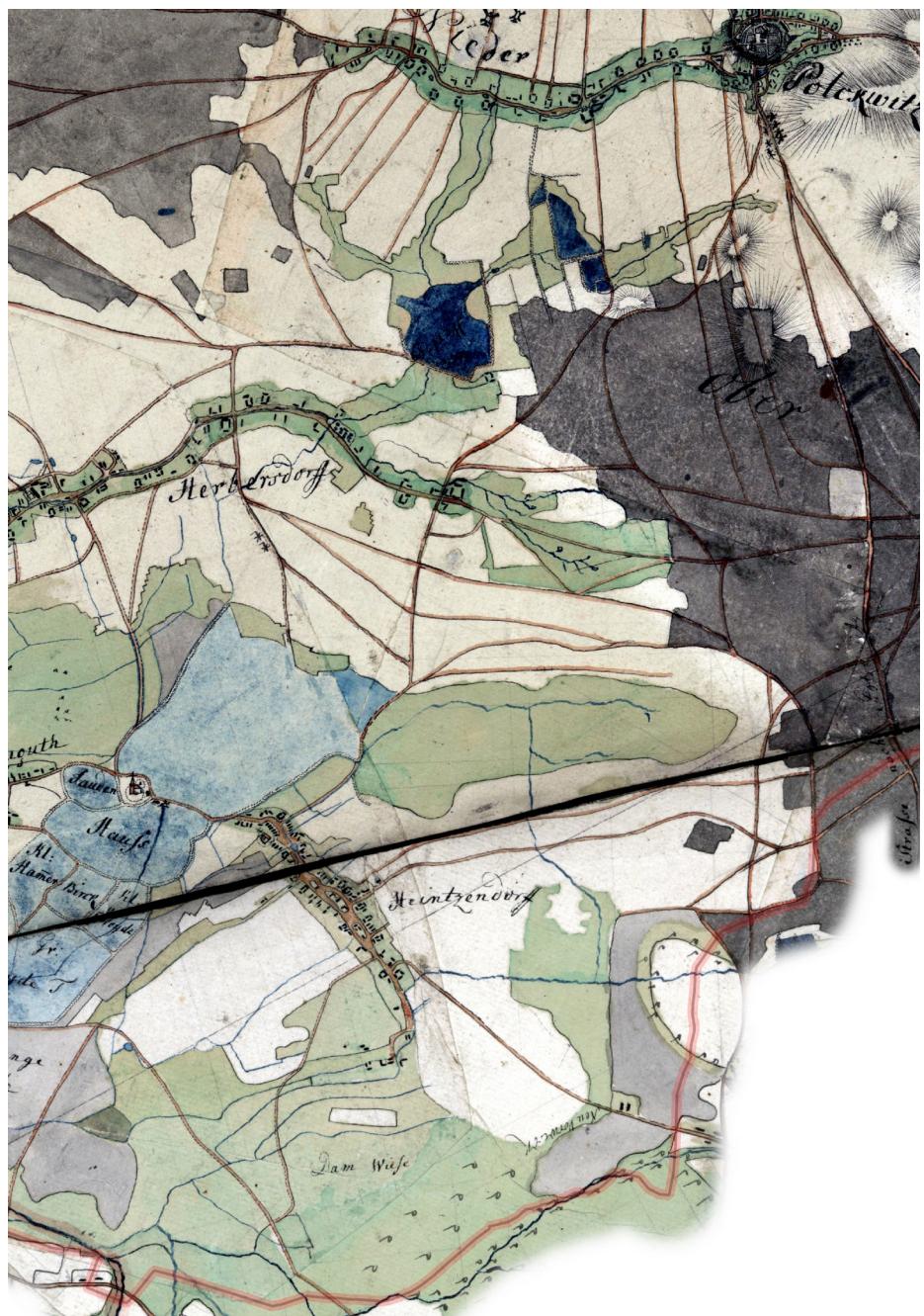
15. Napisy w segmentce A4.

16. Segment B1.

17. Napisy w segmencie B1.

18. Segment B2.

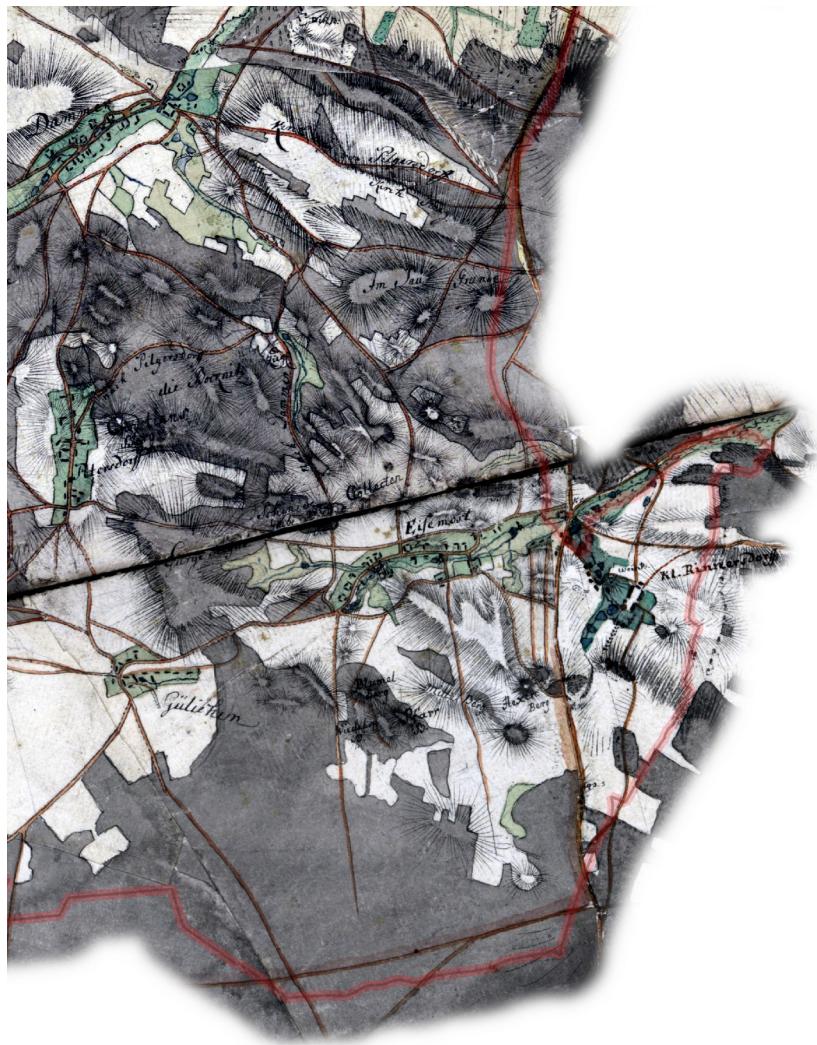
19. Napisy w segmentecie B2.

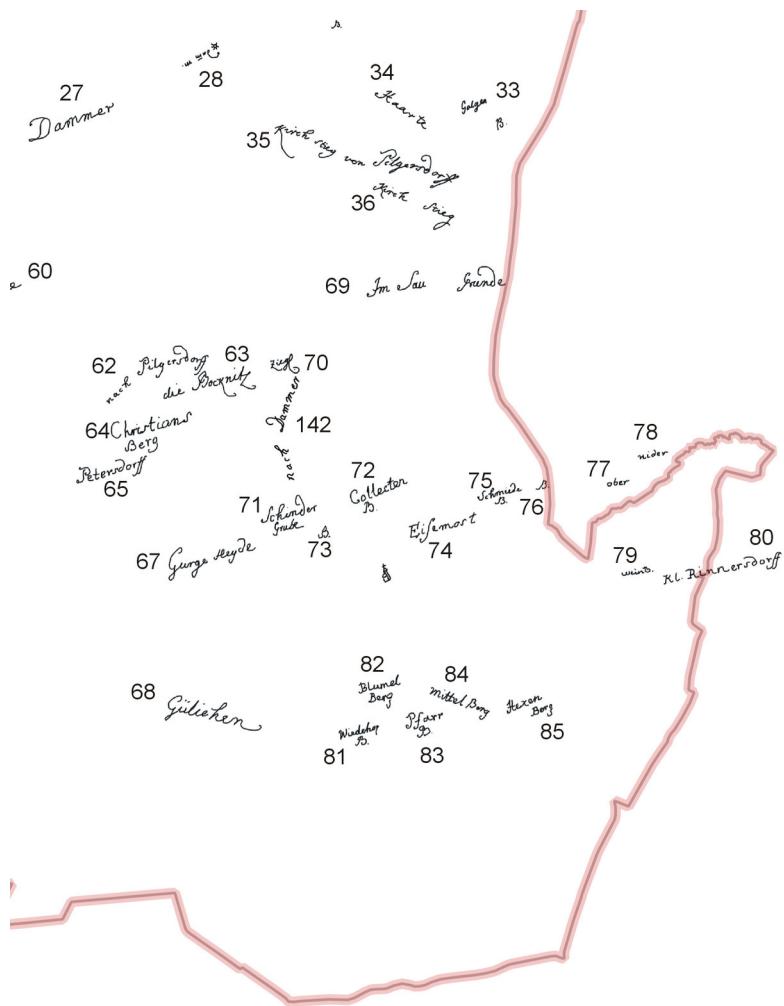
20. Segment B3.

21. Napisy w segmencie B3.

22. Segment B4.

23. Napisy w segmencie B4.

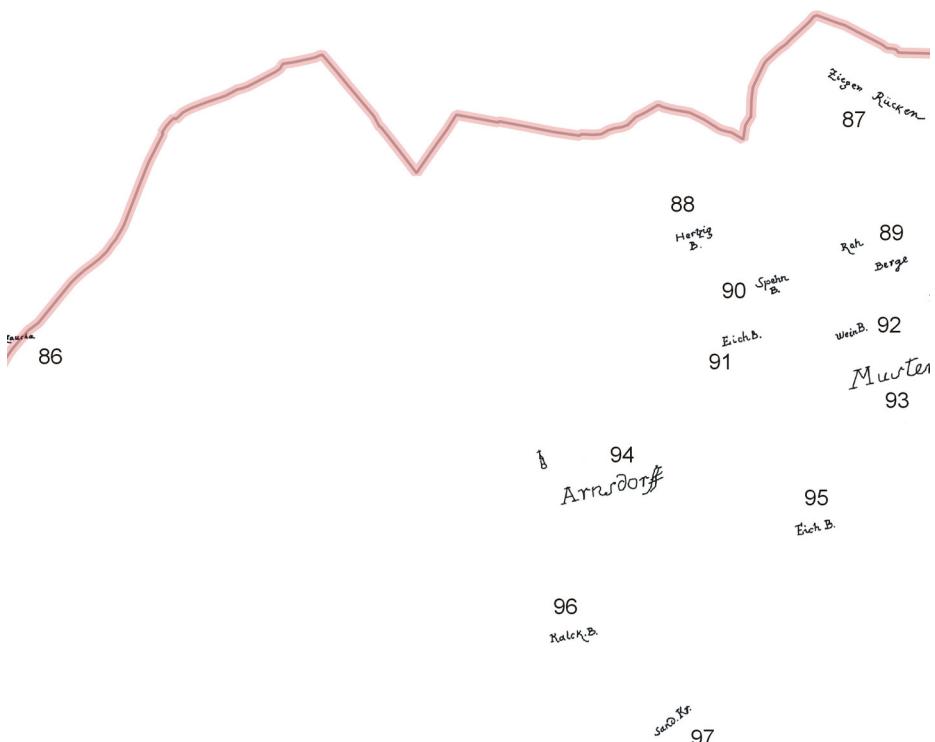
24. Segment C1.

25. Napisy w segmentencie C1.

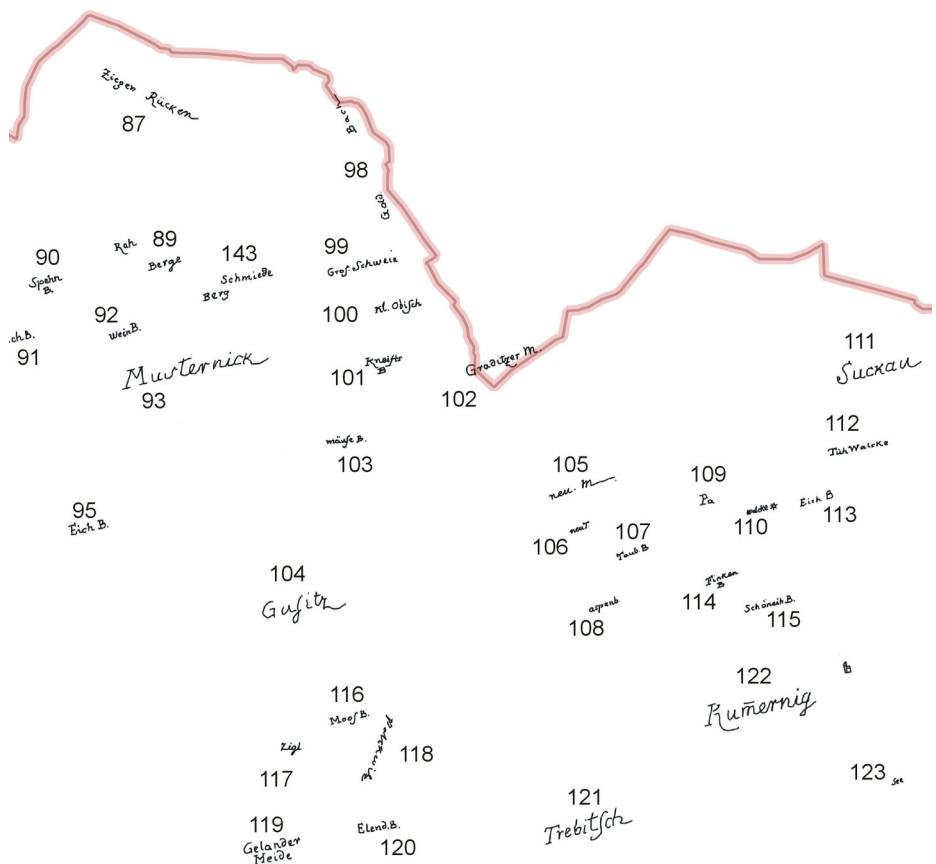
26. Segment C2.

27. Napisy w segmencie C2.

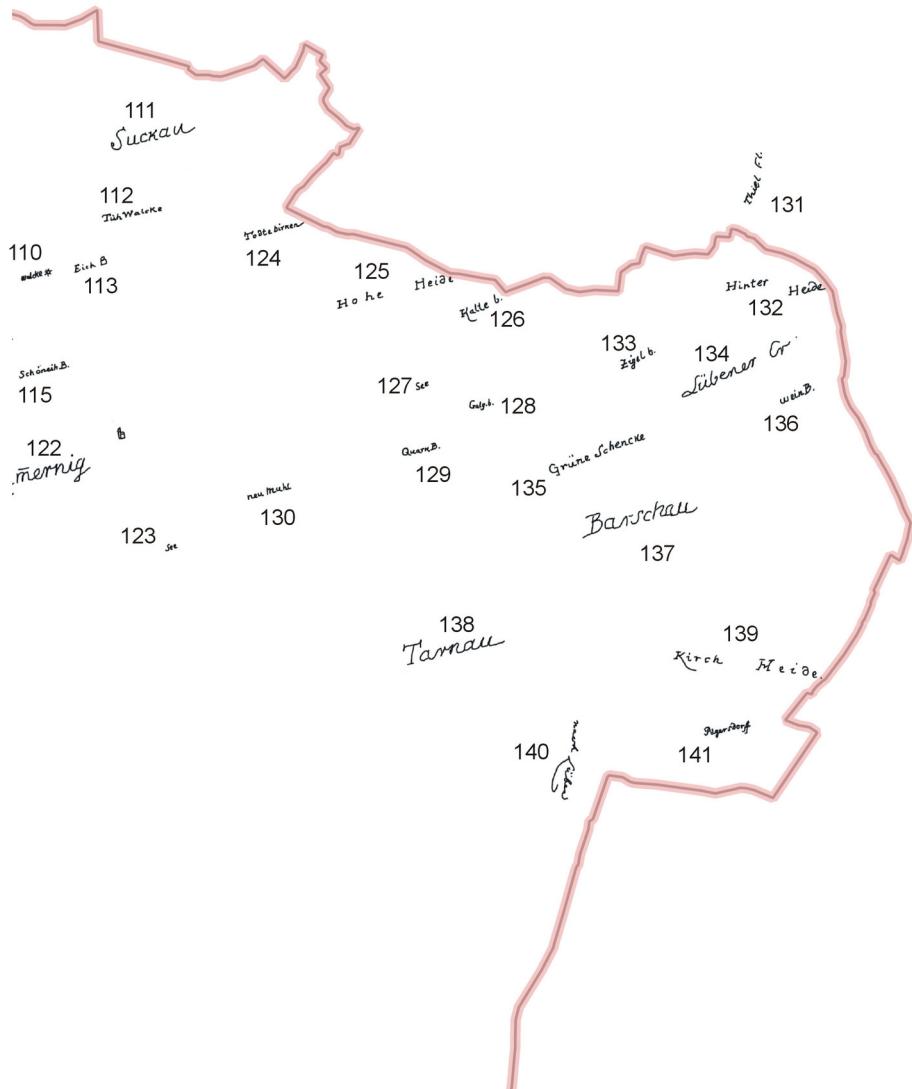
28. Segment C3.

29. Napisy w segmencie C3

30. Segment C4.

31. Napisy w segmencie C4.

3. Nazwy na mapach Reglera

Poniżej zamieszczam brzmienie wszystkich nazw, jakie udało mi się odczytać z map Reglera na obszarze dzisiejszej gminy Polkowice. Każda z nazw została przypisana do właściwej jej grupy (miejscowości, drogi, wody, lasy, młyny, góry, inne), a każda z tych grup opisana została w kolejnych rozdziałach.

1. *Kleine Strasse* → drogi / *Kleine Strasse*.
2. *Zauche* → miejscowości / *Zauche*.
3. *faule See* → wody / *faule See*.
4. *Nieder Heyde* → lasy / *Nieder Heyde*.
5. *von Neustaedtel* → drogi / *von Neustaedtel*.
6. *Strich T.* → wody / *Strich Teich*.
7. *Nieder* → miejscowości / *Nieder Polckwitz*.
8. ...*nsdorff* → miejscowości / *Arnsdorff*.
9. *von glogau* → drogi / *von Glogau*.
10. *Musternick* → drogi / *Musternick*.
11. *Ober* → miejscowości / *Ober Polckwitz*.
12. *Polckwitz* → miejscowości / *Polckwitz*.
13. *Zigl.* → inne / *Zigl*.
14. *Gusitz* → drogi / *Gusitz*.
15. *Trebschen* → miejscowości / *Trebschen*.
16. *Elend B.* → góry / *Elend Berg*.
17. *Teschk T.* → wody / *Teschk Teich*.
18. *Neu T.* → wody / *Neu Teich*.
19. *Strich T.* → wody / *Strich Teich*.
20. *Spring T.* → wody / *Spring Teich*.
21. *Nessel T.* → wody / *Nessel Teich*.
22. *Schaaf T.* → wody / *Schaaf Teich*.
23. *Kumernig* → drogi / *Kummernig*.
24. *Kummerig* → drogi / *Kummernig*.
25. *Kummernig* → drogi / *Kummernig*.
26. *Gusitz* → drogi / *Gusitz*.
27. *Dammer* → miejscowości / *Dammer*.
28. *dam. m.* → młyny / *Dammer Mühle*.
29. *Nietschke B.* → góry / *Nietschke Berg*.

30. *Kirchoff* → inne / *Kirchoff*.
31. *Deutsch Tarnau* → miejscowości / *Deutsch Tarnau*.
32. ... *B.* → góry / ... *B.*
33. *Galgen B.* → góry / *Galgen Berg*.
34. *Haarte* (?) → inne / *Haarte*.
35. *Kirch Stieg von Pilgersdorff* → drogi / *Kirch Stieg von Pilgersdorff*.
36. *Kirch Stieg* → drogi / *Kirch Stieg*.
37. *von Glogau* → drogi / *von Glogau*.
38. *Barschau* → miejscowości / *Barschau*.
39. *Neudorff* → miejscowości / *Neudorff*.
40. *die Gütliche Heyde* → lasy / *die Gütliche Heyde*.
41. *Schwartzze Brücke* → inne / *Schwartzze Brücke*.
42. *See* → wody / *See*.
43. *die Heyde* → lasy / *die Heyde*.
44. *Herbersdorff* → miejscowości / *Herbersdorff*.
45. *Neuguth* → miejscowości / *Neuguth*.
46. *Jauden* → wody / *Jauden*.
47. *Hauss* → wody / *Hauss*.
48. *Kl. Hamer* → wody / *Klein Hammer*.
49. *Birck* → wody / *Birck*.
50. *Kl. Heyde* → wody / *Klein Heyde*.
51. *Gr. Hammer* → wody / *Gross Hammer*.
52. *Gr. Heyde T.* → wody / *Gross Heyde Teich*.
53. *die Lange Heyde* → lasy / *die Lange Heyde*.
54. *Hertzog* → wody / *Hertzog Teich*.
55. *Ober Heyde* → lasy / *Ober Heyde*.
56. *Strasse nach Polckwitz* → drogi / *Strasse nach Polckwitz*.
57. *Heintzendorff* → miejscowości / *Heintzendorff*.
58. *Dam Wiese* → inne / *Dam Wiese*.
59. *Neu Vorwerk* → miejscowości / *Neu Vorwerk*.
60. *Kühn Heyde* → lasy / *Kühn Heyde*.
61. ...*kwitz* → drogi / *Polkwitz*.
62. *nach Pilgerdorff* → drogi / *nach Pilgersdorf*.
63. *die Bocknitz* → miejscowości / *Bocknitz*.
64. *Christians Berg* (?) → góry / *Christians Berg*.
65. *Petersdorff* → miejscowości / *Petersdorff*.
66. *Roll Berg* → góry / *Roll Berg*.
67. *Gurge Heyde* (?) → lasy / *Gurge Heyde*.
68. *Gühlichen* → miejscowości / *Gühlichen*.

69. *Jm Sau Grunde* → inne / *Jm Sau Grunde.*
70. *Zigl.* → inne / *Zigl.*
71. *Schinder Grube* → inne / *Schinder Grube.*
72. *Collecten B.* → góry / *Collecten Berg.*
73. ... *B.* → góry / ... *B.*
74. *Eisemost* → miejscowości / *Eisemost.*
75. *Schmiede B.* → góry / *Schmiede Berg.*
76. ... *B.* → góry / ... *B.*
77. *ober* → młyny / *ober.*
78. *nieder* → młyny / *nieder.*
79. *Wein B.* → góry / *Wein Berg.*
80. *Kl. Ringersdorff* → miejscowości / *Klein Ringersdorff.*
81. *Wiedehop B.* → góry / *Wiedehop Berge.*
82. *Blumel Berg* → góry / *Blumel Berg.*
83. *Pfarr B.* → góry / *Pfarr Berg.*
84. *Mittel Berg* → góry / *Mittel Berg.*
85. *Hexen Berg* → góry / *Hexen Berg.*
86. *Zauche* → drogi / *Zauche.*
87. *Ziegen Rücken* → góry / *Ziegen Rücken.*
88. *Hertzig B.* → góry / *Hertzig Berg.*
89. *Rah Berge* → góry / *Rah Berge.*
90. *Spehn B.* → góry / *Spehn Berg.*
91. *Eich B.* → góry / *Eich Berg.*
92. *Wein B.* → góry / *Wein Berg.*
93. *Musternick* → miejscowości / *Musternick.*
94. *Arnsdorff* → miejscowości / *Arnsdorff.*
95. *Eich B.* → góry / *Eich Berg.*
96. *Kalck B.* → góry / *Kalck Berg.*
97. *Sand. Kr.* → drogi / *Sand. Kr.*
98. *Gold Bach* → wody / *Gold Bach.*
99. *Gros. Schwein* → młyny / *Gross Schwein.*
100. *Kl. Obisch* → młyny / *Klein Obisch.*
101. *Kneifts B.* → góry / *Kneifts Berg.*
102. *Graditzer M.* → młyny / *Graditzer Mühle.*
103. *mäuse B.* → góry / *Mäuse Berg.*
104. *Gusitz* → miejscowości / *Gusitz.*
105. *neu M.* → młyny / *Neu Mühle.*
106. *neu T.* → wody / *Neu Teich.*
107. *Taub B.* → góry / *Taub Berg.*

108. *aspen b.* → góry / *Aspen Berg*.
109. *Pa...* → młyny / *Pappir Mühle*.
110. *Walcke* → młyny / *Walcke*.
111. *Suckau* → miejscowości / *Suckau*.
112. *Tüh Walcke* → młyny / *Tüh Walcke*.
113. *Eich B.* → góry / *Eich Berg*.
114. *Finken B.* → góry / *Finken Berg*.
115. *Schöneih B.* → góry / *Schöneih Berg*.
116. *Moos B.* → góry / *Moos Berg*.
117. *Zigl.* → inne / *Zigl*.
118. *Polckwitz* → drogi / *Polckwitz*.
119. *Gelander Heide (?)* → lasy / *Gelander Heide*.
120. *Elend B.* → góry / *Elend Berg*.
121. *Trebitsch* → miejscowości / *Trebitsch*.
122. *Kummernig* → miejscowości / *Kummernig*.
123. *See* → wody / *See*.
124. *Todte birken* → lasy / *Todte birken*.
125. *Hohe Heide* → lasy / *Hohe Heide*.
126. *Kalte b.* → góry / *Kalte Berg*.
127. *See* → wody / *See*.
128. *Galg. b.* → góry / *Galgen Berg*.
129. *Quark B.* → góry / *Quark Berg*.
130. *neu Muhl.* → młyny / *Neu Mühle*.
131. *Thiel Fl.* → wody / *Thiel Fluss*.
132. *Hinter Heide* → lasy / *Hinter Heide*.
133. *Zigel B.* → góry / *Zigel Berg*.
134. *Lübener Cr.* → inne / *Lübener Creis*.
135. *Grüne Schencke* → inne / *Grüne Schencke*.
136. *Wein B.* → góry / *Wein Berg*.
137. *Barschau* → miejscowości / *Barschau*.
138. *Tarnau* → miejscowości / *Tarnau*.
139. *Kirch Heide* → lasy / *Kirch Heide*.
140. *nach Lüben* → drogi / *nach Lüben*.
141. *Pilgersdorff* → drogi / *Pilgersdorff*.
142. *nach Dammer* → drogi / *nach Dammer*⁶.
143. *Schmiede B.* → góry / *Schmiede Berg*.

⁶ Nazwy wymienione w punktach 142 i 143 zostały przeze mnie początkowo przeoczone, dlatego też „poza kolejnością” dodane zostały na końcu listy. Nazwa 142 sąsiaduje z nazwami 70 i 71, natomiast nazwa 143 znajduje się pomiędzy 89 i 99.

3.1. Miejscowości

Na terenach współczesnej gminy Polkowice, oprócz samego miasta *Polckwitz* (pol. Polkowice) [12], opisano dwie przyległe do niego wioski, dziś włączone w obręb tego miasta: *Nieder Polckwitz* (pol. Polkowice Dolne) [7] oraz *Ober Polckwitz* (pol. Polkowice Górne) [11]. W języku polskim nazwa Polkowice Górnne występuje sporadycznie i jeśli już na nią natrafimy⁷, to zazwyczaj dość nieprecyzyjnie odnosi się raczej do samych Polkowic, a nie do dawnej wioski zlokalizowanej w sąsiedztwie Polkowic.

32. Miejscowości i osady z terenu dzisiejszej gminy Polkowice opisane na mapach Reglera.

Na północny zachód od miasta opisano wioskę *Zauche* (pol. Sucha Górzna) [2], natomiast na południowy zachód od miasta wioski *Herbersdorff* (pol. Sobin) [44], *Neudorff* (pol. Nowa Wieś Lubińska) [39], *Neuguth*

7 B. Jałowiecki, *Polkowice. Przemiany społeczności lokalnej...*, [2] s. 29.

(pol. Nowy Dwór⁸) [45], *Heintzendorff* (pol. Jędrzychów) [57] oraz osadę opisaną jako *Neu Vorwerk* [59], czyli „nowy folwark”, która nie posiada polskiej nazwy, a stojące dziś w tym miejscu zabudowania są częścią wioski Jędrzychów.

Na południowy wschód od miasta opisano wioski *Dammer* (pol. Dąbrowa) [27], *Petersdorff* (pol. Pieszkowice) [65] wraz z kolonią *Bocknitz* [63], *Gülichen* (pol. Gilów) [68], *Eisemost* (pol. Żelazny Most) [74] oraz *Klein Ringersdorff* (pol. Małe Rynarcice) [80].

Przy czym osada *Bocknitz* składała się z zaledwie trzech zabudowań, które zostały zburzone w 1900 roku⁹; nie istnieje więc od ponad wieku i chyba nigdy nie miała polskiej nazwy. Wioska *Gülichen* również nie istnieje, ale posiadała ona polską nazwę: Gilów. Natomiast *Klein Ringersdorff* w języku polskim określany bywa nazwą Małe Rynarcice, ale osada ta zanikła, a jej dawne zabudowania są częścią Żelaznego Mostu.

Z kolei niektóre miejscowości zlokalizowane na północ i północny wschód od Polkowic znalazły się na krawędzi dwóch arkuszy, przez co ich nazwy pojawiają się dwukrotnie. Sytuacja taka występuje np. w przypadku wioski *Arnsdorff* (pol. Kaźmierzów) [8, 94] (przy czym na arkuszu 29 nazwa ta jest częściowo zaklejona i widać jedynie jej fragment ...*nsdorff*) czy też nieistniejącej dziś wioski *Barschau* (pol. Barszów) [38, 137]. W niektórych przypadkach nazwy tych samych miejscowości na sąsiednich arkuszach zapisano inaczej, jest tak w przypadku Trzebcza, który raz określono jako *Trebschen* [15], a drugi raz jako *Trebitsch* [121], oraz Tarnówka, który raz nazwano *Deutsch Tarnau* [31], a drugi raz *Tarnau* [138]. Trzeba tu zauważyc, że w weichbildzie głogowskim znajdowały się dwie wioski o nazwie *Tarnau*, a mianem *Deutsch Tarnau* określano nie Tarnówek, lecz *Tarnów Bycki*¹⁰.

Jednokrotnie pojawiają się nazwy wiosek *Musternick* (pol. Moskorzyn) [93], *Gusitz* (pol. Guzice) [104], *Kummernig* (pol. Komorniki) [122] oraz *Suckau* (pol. Żuków) [111].

Porównując nazwy miejscowości widoczne na mapach Reglera z niemieckim nazewnictwem z początku XX wieku widać, że jedynie kilka osad ma identycznie brzmiące nazwy (*Barschau*, *Dammer*, *Bocknitz*, *Gusitz*, *Neuguth*, *Suckau*). Wiele kolejnych miejscowości ma odmiennie zapisywany człon *Dorff*: (*Arnsdorff*, *Heintzendorff*, *Herbersdorff*, *Neudorff*, *Petersdorff*, *Klein Ringersdorff*), niekiedy nazwa zmieniła się jedynie

8 Nowy Dwór jest dziś kolonią wioski Jędrzychów.

9 G. Kardys, *Pieszkowice*, [5] s. 11.

10 F. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien. Zehender Band*, [13] s. 294.

o jedną literę (*Gülichen*, *Kummernig*, *Polckwitz*), a w innych przypadkach pojawił się też dodatkowy człon (*Heintzendorff* → *Groß Heintzendorf*, *Zauche* → *Ober Zauche*).

Tabela 1. Nazwy miejscowości i osad na mapach Reglera.

Lp.	Nazwa na mapach Reglera:	Nazwa na mapach <i>Meßtischblatt</i> :	Nazwa współczesna:	Uwagi:
1.	<i>Arnsdorff</i>	<i>Arnsdorf</i>	Każmierzów	
2.		<i>Barschau</i>	<i>Barszów</i>	nie istnieje
3.		<i>Dammer</i>	<i>Dąbrowa</i>	
4.	<i>die Bocknitz</i>	<i>Bocknitz</i>	brak	nie istnieje
5.	<i>Gülichen</i>	<i>Gühlichen</i>	<i>Gilów</i>	
6.		<i>Gusitz</i>	<i>Guzice</i>	
7.	<i>Heintzendorff</i>	<i>Groß Heintzendorf</i>	<i>Jędrzychów</i>	
8.	<i>Herbersdorff</i>	<i>Herbersdorf</i>	<i>Sobin</i>	
9.	<i>Klein Ringersdorff</i>	<i>Klein Ringersdorf</i>	<i>Male Rynarcice</i>	część Żelaznego Mostu
10.	<i>Kummernig</i>	<i>Kummernick</i>	<i>Komorniki</i>	
11.		<i>Musternick</i>	<i>Moskorzyn</i>	
12.	<i>Neu Vorwerk</i>	<i>Neuvorwerk</i>	„nowy folwark”	część Jędrzychowa
13.	<i>Neudorff</i>	<i>Neudorf</i>	<i>Nowa Wieś Lubińska</i>	
14.		<i>Neuguth</i>	<i>Nowy Dwór</i>	część Jędrzychowa
15.	<i>Nieder Polckwitz</i>	<i>Nieder Polkwitz</i>	<i>Polkowice Dolne</i>	część Polkowic
16.	<i>Ober Polckwitz</i>	brak	„ <i>Polkowice Górne</i> ”	
17.	<i>Petersdorff</i>	<i>Petersdorf</i>	<i>Pieszkowice</i>	
18.	<i>Polckwitz</i>	<i>Polkwitz</i>	<i>Polkowice</i>	
19.		<i>Suckau</i>	<i>Żuków</i>	
20.	<i>Tarnau</i> <i>Deutsch Tarnau</i>	<i>Tarnau</i>	<i>Tarnówek</i>	
21.	<i>Trebschen</i> <i>Treibitsch</i>	<i>Treibitsch</i>	<i>Trzebcz</i>	
22.	<i>Zauche</i>	<i>Ober Zauche</i>	<i>Sucha Góra</i>	

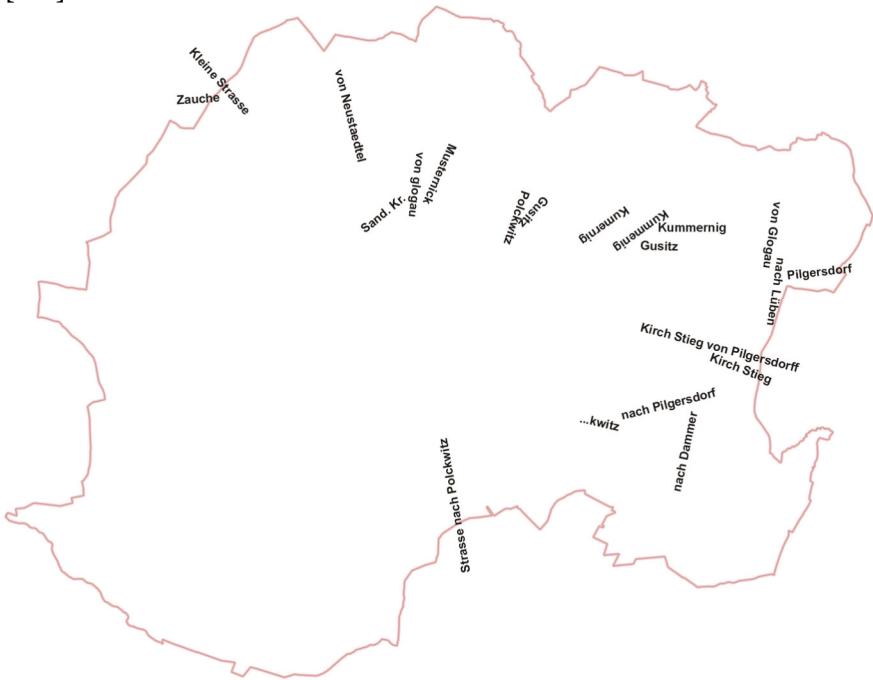
33. Współczesne miejscowości gminy Polkowice.

Odnosząc zawartość map Reglera do współczesnej mapy gminy Polkowice widać, że miasto wchłonęło sąsiadujące z nim wioski Polkowice Dolne i Polkowice Górne. Do Tarnówka włączono tereny nieistniejącego Barszowa, Źelazny Most obejmuje dziś także dawny Gilów i Małe Rynarcicie, Pieszkowice obejmują dawny *Bocknitz*, natomiast Jędrzychów wchłonął Nowy Dwór oraz zabudowania opisane jako *Neu Vorwerk*.

Z kolei zabudowania Nowinek, dziś koloni Jędrzychowa, na niemieckich mapach często określane mianem *Heinzenburg*, nie zostały przez Reglera podpisane żadną nazwą. Brak też zabudowań wioski Biedrzychowa, która podówczas jeszcze nie istniała.

3.2. Drogi

Na analizowanym obszarze można natrafić na liczne nazwy dróg, przy czym w zdecydowanej większości nazwy te pojawiają się w pasie, gdzie zachodzą na siebie arkusze map Reglera o numerach 28 i 29. Wówczas to kończąca lub też zaczynająca się droga opisana jest nazwą miejscowości, do lub z której szlak ten prowadzi. Zazwyczaj są to najbliższe wioski: *Zauche* (pol. Sucha Górzna) [86], *Musternick* (pol. Moskorzyn) [10], *Gusitz* (pol. Guzice) [14, 26], kilka form nazwy *Kummernig* (pol. Komorniki) [23, 24, 25] czy też *Pilgersdorff* (pol. Pielgrzymów) [141]. Niekiedy są to też informacje, do jakiego lub z jakiego miasta droga ta wiedzie: *von Neustaedtel* (pol. z Nowego Miasteczka) [5], *von Glogau* (pol. z Głogowa) [9, 37], *nach Lüben* (pol. do Lubina) [140], *Polckwitz* (pol. Polkowice) [118].

34. Drogi z terenu gminy Polkowice opisane na mapach Reglera.

Poza tym pasem nazwy takie pojawiają się jedynie sporadycznie: *nach Pilgerdorff* (pol. do Pielgrzymowa) [62], ...*kwitz*¹¹ (pol. Polkowice) [61], *nach Dammer* (pol. do Dąbrowy) [142], czy też *Strasse nach Polckwitz*¹² (pol. droga do Polkowic) [56].

Dwukrotnie opisane są ścieżki: raz jest to *Kirch Stieg von Pilgersdorff* (pol. ścieżka kościelna do Pielgrzymowa) [35], drugi raz *Kirch Stieg* (pol. ścieżka kościelna) [36]; zapewne obie z nich były leśnymi duktami, którymi mieszkańcy okolicznych wiosek udawali się do kościoła w Pielgrzymowie.

Natomiast nazwę chyba tylko jednego szlaku, opisanego jako *Kleine Strasse* (pol. mała droga) [1], można uznać na nazwę własną. Wiódł on z wioski *Zauche* (pol. Sucha Góra) do folwarku *Sophien Vorwerk* (pol. Zofiówka).

Pewną zagadką pozostaje dla mnie nazwa drogi, którą na krawędzi arkusza 28 opisano jako *Sand. Kr.* [97]. Ponieważ sąsiedni arkusz 29 na przedłużeniu tej drogi nie ukazuje obiektu o przywołanej nazwie, toteż można podejrzewać, że sytuacja taka wynika z odmiennej daty powstania obu map: kiedy opracowywano arkusz 29, miejsca opisanego jako *Sand. Kr.* jeszcze nie było, natomiast powstało ono przed wykrešleniem arkusza 28. Ewentualnie posiadane informacje zostały w tym miejscu uzupełnione o pominięty obiekt.

Natomiast czym jest *Sand. Kr.*? Wydaje mi się, że widoczny tu skrót *Kr.* należy rozwinąć jako *Krug* lub *Kretscham*, tak więc była to karczma. Z kolei na przedłużeniu tej drogi znajdował się dawny urząd celny w Polkowicach, tzw. *Zollhaus*, wybudowany właśnie za czasów panowania Fryderyka II¹³, a więc króla zlecającego wykonanie opisywanych w niniejszym opracowaniu map Reglera. Z archiwalnych map *Meßtischblatt* wynika też, że znajdowała się tu karczma *Altes Zollhaus* – być może to właśnie ta karczma niegdyś nazywała się *Sand Kretscham*?

11 To zapewne wyraz *Polckwitz*, którego początek został tu zaklejony innym arkuszem papieru. Podejrzewam, że znajdował się tu napis informujący, że to droga do lub z Polkowic.

12 Ta droga do Polkowic prowadzi z wioski Szklary Górnne.

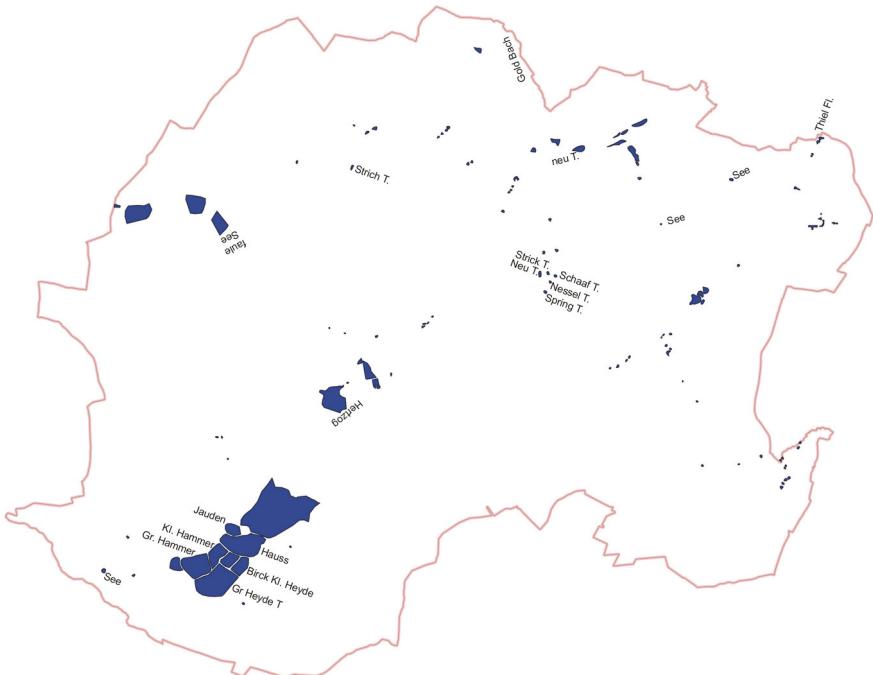
13 R. Tomczak, *Zollhaus*, [11] s. 4.

3.3. Wody

W przypadku wód ukazanych na mapach Reglera pewną ciekawostką jest znikoma ilość potoków lub rzek, które mają tu wskazaną nazwę. Sytuacja taka dotyczy zaledwie trzech potoków: jest to *Gold Bach* (pol. Stobna¹⁴⁾ [98], *Thiel Fluss* [131] oraz *Sprottau Fluss* (pol. Szprotawa).

Nie znam polskiej nazwy tego drugiego potoku, mapa pokazuje, że miał on źródła na północ od Barszowa i swoje wody toczył do wioski *Gross Graditz* (pol. Grodziszcze). Dziś jego źródła znajdują się tuż przy wałach zbiornika Żelazny Most, być może potok ten całkiem zanikł?

Południowo zachodnią granicę dzisiejszej gminy wyznacza potok, który opisany jest dopiero na arkuszu 27 w okolicach wioski *Parchau* (pol. Parchów). To *Sprottau fl.*, czyli *Sprottau Fluss* (pol. Szprotawa).

35. Wody z terenu gminy Polkowice opisane na mapach Reglera.

14 Monitor Polski, 1951, nr 62, poz. 825, s. 823.

Z innych wód powierzchniowych mapy Reglera ukazują liczne zbiorniki, opisywane jako stawy (niem. *Teich*) lub też jeziora (niem. *See*).

Na północny zachód od Polkowic Dolnych pewien podmokły obszar w sąsiedztwie kilku stawów opisano nazwą *faule See* [3]. Sądząc z nazwy, zapewne z jakiegoś powodu zbiornik ten był niezdatny do użytku, a więc uszkodzony (niem. *faul* = zepsuty). Podejrzewam też, że nazwa ta może odnosić się do lokalizacji zbiornika określonego niegdyś mianem „zgniły staw” (*fauler Teich*). Był to staw słynący z dużej ilości ryb i posiadający małą przystań dla łodzi, całość stanowiła własność miasta Polkowice do 1544 roku¹⁵.

Kolejnym zbiornikiem z podaną nazwą jest zlokalizowany na wschód od Suchej Górznej *Strich Teich* [6]. To niewielki, istniejący do dziś staw o powierzchni ok. 0,3 ha.

Zgrupowane sześciu opisanych z nazwy zbiorników wodnych ukazano na południe od wioski Trzebcz, są to stawy o nazwach *Teschk Teich* [17], *Neu Teich* [18], *Strich Teich* [19], *Spring Teich* [20], *Nessel Teich* [21] oraz *Schaaf Teich* [22]. Wszystkie one są zbiornikami małymi, ich powierzchnia to od 0,2 do 0,6 ha.

W okolicach Jędrzychowa ukazano zespół okazałych stawów: *Jauden* [46], *Hauss* [47], *Klein Hammer* [48], *Birck* [49], *Klein Heyde* [50], *Gross Hammer* [51] oraz *Gross Heyde Teich* [52]. Były to duże zbiorniki, ich szacunkowa powierzchnia to odpowiednio 7, 34, 12, 8, 8, 24 i 40 ha. Obok nich znajdował się jeszcze jeden staw, o powierzchni ponad 100 ha, nie podano jednak jego nazwy. Niebieski kolor, jakim oznaczono je na mapie, otaczające je groble oraz skrót od wyrazu *Teich* w jednej z nazw wyraźnie sugerują, że to stawy. Jednak przez niektóre z nich przepływa strumyk – być może zbiorniki te jedynie okazyjnie napełniały się wodą?

Kolejny akwen z naniesioną nazwą to staw o powierzchni 20 ha, zlokalizowany pomiędzy Sobińcem a Polkowicami Dolnymi. Na jego niebieskiej taflie widać słabo czytelny napis *Hertzog*. To zapewne tzw. *Hertzog Teich*, czyli Staw Książęcy, tutaj ukazany jako zbiornik o powierzchni ponad 20 ha. Był on własnością miasta Polkowice do 1831 roku¹⁶.

Także pewien staw pomiędzy Guzicami a Żukowem ma podaną nazwę: *Neu Teich* [106]. Dziś w jego pobliżu znajduje się szyb R-IX kopalni ZG Rudna. Z opisanych zbiorników wodnych należy wspomnieć jeszcze trzy małe zbiorniki opisane jako *See* [42, 123, 127].

15 W. Machnicki, *Historia Polkowic*, [8] s. 21.

16 G. Kardyś (red.), *Kronika Polkowic 1200-1933*, [4] s. 102.

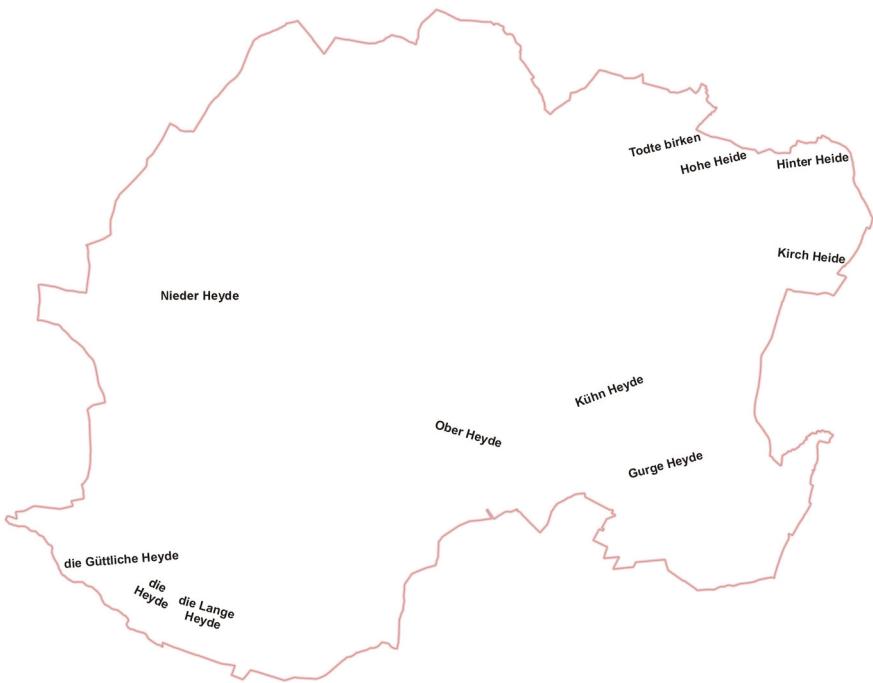
Tabela 2: Nazwy zbiorników wodnych i potoków i próba ustalenia ich polskiego znaczenia.

Lp.	nazwa na mapach Reglera	znaczenie nazwy niemieckiej
1.	<i>Birck</i>	Być może nazwa odnosi się do wyrazu <i>Birke</i> = „brzoza”.
2.	<i>faule See</i>	Zgnily Staw.
3.	<i>Gold Bach</i>	<i>Gold</i> = „złoto”, <i>Bach</i> = „potok”, czyli „złoty potok”.
4.	<i>Gross Hammer</i>	Dosłownie nazwa ta oznacza „duży młot” i trudno ustalić, dlaczego właśnie tak nazwano ten staw. Być może był to staw należący do właściciela kuźni?
5.	<i>Gross Heyde Teich</i>	Być może rósł tu wcześniej duży las, skoro zbiornik ten określano mianem „staw dużego lasu”?
6.	<i>Hauss</i>	?
7.	<i>Hertzog Teich</i>	Staw Książęcy
8.	<i>Jauden</i>	?
9.	<i>Klein Hammer</i>	„Mały młot”, mniejszy staw przynależny do kuźni?
10.	<i>Klein Heyde</i>	Mały las.
11.	<i>Nessel Teich</i>	<i>Nessel</i> = „pokrzywa”, czyli „staw pokrzywowy”.
12.	<i>Neu Teich</i>	<i>Neu</i> = „nowy”, tak więc byłby to „nowy staw”.
13.	<i>Schaaf Teich</i>	<i>Schaf</i> = „owca”, czyli „owczy staw”.
14.	<i>See</i>	<i>See</i> = „jezioro”.
15.	<i>Spring Teich</i>	<i>Spring</i> może znaczyć „źródełko”, więc „staw źródłany”?
16.	<i>Strich Teich</i>	<i>Strich</i> = „kreska, linia”, czyli „staw kreskowy”?
17.	<i>Teschk Teich</i>	?
18.	<i>Thiel Fluss</i>	<i>Fluss</i> = „strumyk”, ale nie znam znaczenia wyrazu <i>Thiel</i> . Być może potok płynął przez pola należące do kogoś nazwisku <i>Thiel</i> ?

3.4. Lasy

Największymi spośród opisanych na mapach Reglera obszarów leśnych są bory należące do miasta Polkowice, określane nazwami *Nieder Heyde* [4] i *Ober Heyde* [55]. W okolicach jędrzychowskich stawów natrafimy też na lasy opisane *die Heyde* [43], *die Lange Heyde* [53] oraz *die Gütliche Heyde* [40].

W okolicach Pieszkowic ujrzymy lasy o nazwach *Gurge Heyde* (?) [67] oraz *Kühn Heyde* [60]. W sąsiedztwie Barszowa mamy lasy *Kirch Heide* [139] oraz *Hinter Heide* [132], natomiast koło wioski Komorniki znajdziemy lasy *Hohe Heide* [125] oraz *Todte birken* [124].

36. Obszary leśne z terenu gminy Polkowice opisane na mapach Reglera.

Tabela 3: Nazwy obszarów leśnych i próba ustalenia ich polskiego znaczenia.

Lp.	nazwa niemiecka	znaczenie
1.	<i>Nieder Heyde</i>	Las dolny.
2.	<i>Ober Heyde</i>	Las górnny.
3.	<i>die Heyde</i>	Las.
4.	<i>die Lange Heyde</i>	Długi las, nazwa zapewne odnosiła się do obrysu lasu.
5.	<i>die Güttliche Hejde</i>	Las przynależny do dóbr? Albo urocze wrzosowisko? Można też natrafić na tłumaczenie „boskie wrzosowisko” ¹⁷ .
6.	<i>Gurge Heyde</i>	Być może jakiś słabo rozwinięty las.
7.	<i>Kühn Heyde</i>	<i>Kühn</i> = „śmiały, odważny”, a więc „odważny las”? Bardziej prawdopodobne, że las ten należał do kogoś o nazwisku Kühn.
8.	<i>Kirch Heide</i>	<i>Kirch</i> = „kościół”, a więc „las kościelny”.
9.	<i>Hinter Heide</i>	<i>Hinter</i> = „za” albo „tylni”. Zapewne był to las „za Barszowem”. Las ten rósł na końcu cypla, jakim niegdyś księstwo legnickie wcinająco się pomiędzy dwa inne księstwa: głogowskie i wołowskie.
10.	<i>Hohe Heide</i>	<i>Hohe</i> = „wysoki”, ale tutaj nazwa chyba odnosi się do faktu, że las ten być może należał do ukazanej obok miejscowości <i>Hoh Kirch</i> (pol. Grodowiec), byłby to więc „las grodowiecki”.
11.	<i>Todte birken</i>	<i>Todte</i> = „śmierć”, a <i>Birken</i> = „brzoza”. Być może nazwa ta oznaczała „brzeziny zmarłych”? A może był to obumarły zagajnik brzozowy?

Z powyższych lasów przynajmniej kilka ma oficjalne polskie nazwy: *Hinter Heide* dziś nazywa się Gąszcz¹⁸, *Nieder Heide* to Borek¹⁹, *Lange Heide* to Bornik²⁰, natomiast *Göttliche Heide* nosi nazwę Gozdek²¹.

Wydaje mi się, że wszystkie te współczesne nazwy są całkowicie nieznane mieszkańcom gminy Polkowice, a przynajmniej ja byłem zaskoczony ich istnieniem.

17 G. Kardyś (red.), *Kronika Polkowic 1200-1933*, [4] s. 265.

18 Zarządzenie nr 70..., [12] s. 454.

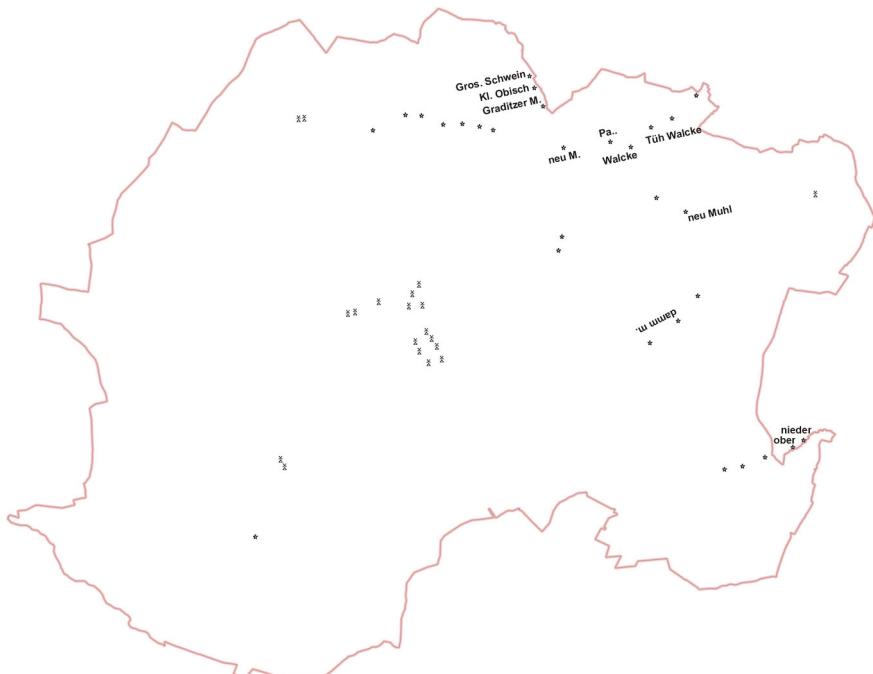
19 Tamże, [12] s. 465.

20 Tamże, [12] s. 461.

21 Tamże, [12] s. 450.

3.5. Młyny

Dzięki mapom Reglera możemy poznać też lokalizację młynów. Na terenie dzisiejszej gminy Polkowice oznaczono tu 19 młynów wiatrowych oraz blisko 30 młynów wodnych. Tylko w przypadku tych drugich naniesiono kilka ich nazw.

37. Młyny i wiatraki z terenu gminy Polkowice.

W sąsiedztwie młynów zlokalizowanych nad potokiem Kalinówka, na wschód od Żelaznego Mostu, można dostrzec napisy *nieder* [78] oraz *ober* [77]. Podejrzewam, że określenia te odnoszą się do tutejszych młynów, z których jeden położony był nieco wyżej i opisano go słowem *ober* = „górny”, a drugi trochę niżej, dlatego też określono go mianem *nieder* = „dolny”.

Młyn leżący pomiędzy wioskami Dąbrowa (niem. *Dammer*) i Tarnówek opisano jako *dam. m.* [28], co jest skróconym zapisem nazwy *Dammer Mühle*, czyli „młyn wsi Dąbrowa”.

Dwa młyny określono mianem *neu M.* [105] lub też *neu Muhl.* [130], co należy rozwinąć jako *Neu Mühle*, czyli „nowy młyn”. Pierwszy z nich znajduje się kilometr na północny wschód od Guzic, drugi pół kilometra na południowy wschód od ostatnich zabudowań wioski Komorniki. Wydaje się, że młyny te nie mają oficjalnej nazwy w języku polskim. Co ciekawe na polską nazwę można natrafić we wspomnieniach powojennych osadników, gdzie pojawia się np. wzmianka na temat *Nowego Młyńka koło Żukowa*²².

Trzy młyny leżące nad potokiem *Gold Bach* (pol. Stobna) opisano nazwami *Gros. Schwein* [99], *Kl. Obisch* [100] oraz *Graditzer M.* [102], a więc *Gross Schwein*, *Klein Obisch* oraz *Graditzer Mühle*. Byłyby to więc młyny należące do miejscowości Duża Wólka, Obiszówek oraz Grodziszczce²³.

Z kolei dwa młyny leżące koło wioski Żuków opisane zostały jako folusze²⁴: *Walcke* [110] oraz *Tüh Walcke* [112]. W ich sąsiedztwie znajdował się też, jak wiadomo z innych map, młyn papierniczy (niem. *Pappir Mühle*), tutaj jego nazwa została zaklejona i dostrzeżemy jedynie pierwsze litery opisu: *Pa...* [109].

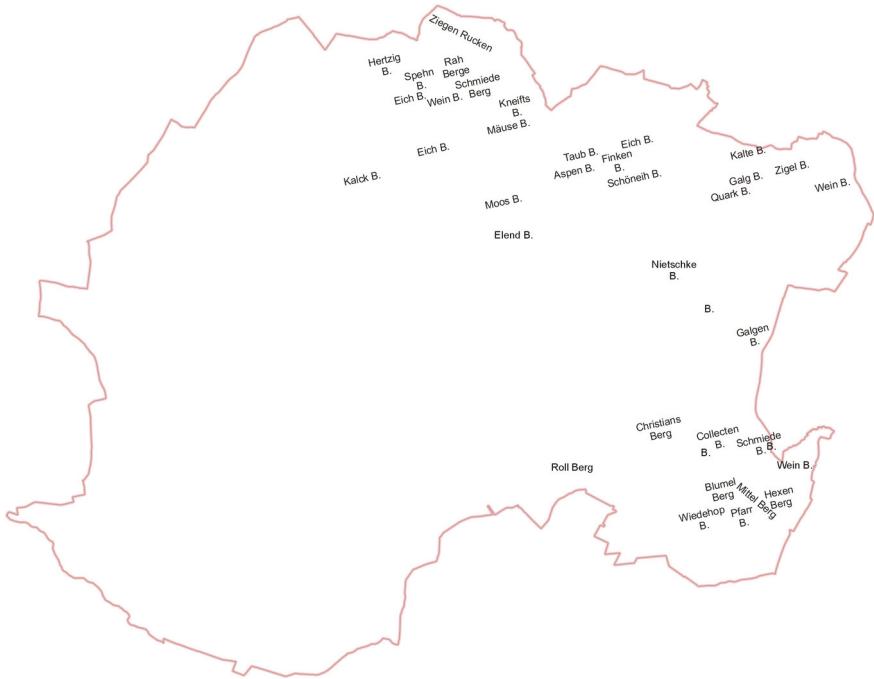
22 S. Sobczak, *Polkowice. Miasto mojego dzieciństwa...*, [9] s. 73.

23 Przy czym miejscowość Grodziszczce na mapach Reglera określona jest mianem *Gross Graditz*.

24 Folusz (niem. *Walke*) to zakład zajmujący się folowaniem, czyli spilśnianiem rzadko utkanej tkaniny wełnianej w celu nadania jej spoistości sukna.

3.6. Góry

Mapy Reglera przekazują nam informacje na temat dawnych nazw wielu gór. Niemal wszystkie opisane wzniesienia znajdują się we wschodniej części gminy, brak tego typu obiektów w zachodniej części tego obszaru. Niewątpliwie wynika to z odmiennej formy ukształtowania terenu.

38. Góry z terenu gminy Polkowice.

Na południe od Kaźmierzowa znajdziemy górę *Kalck Berg* [96], na południe od Moskorzyna *Eich Berg* [95], na południe od Guzic *Moos Berg* [116] oraz *Elend Berg* [16, 120] – ta ostatnia góra opisana jest na dwóch sąsiednich arkuszach.

Na północ od wiosek Kaźmierzów i Moskorzyn opisano góry *Ziegen Rücken* [87], *Hertzig Berg* [88], *Rah Berge* [89], *Spehn Berg* [90], *Eich Berg* [91], *Wein Berg* [92] oraz *Schmiede Berg* [143].

Na północ od Guzic znajdują się góry *Kneifts Berg* [101] oraz *Mäuse Berg* [103]. Na północny zachód i północ od wioski Komorniki opisano

Taub Berg [107], *Aspen Berg* [108], *Eich Berg* [113], *Finken Berg* [114] oraz *Schöneih Berg* [115], na wschód od tejże wioski *Kalte Berg* [126], *Galgen Berg* [128] oraz *Quark Berg* [129]. Na północ od Barszowa znajdziemy góry *Zigel Berg* [133] oraz *Wein Berg* [136].

Na północny zachód od Tarnówka mamy górę *Nietschke Berg* [29], a na południowy wschód od tej samej wioski znajduje się góra z krótką, trzyliterową nazwą, wyglądającą jak „Dik B.” lub „Dir B.” [32], jednak nie potrafię jej odczytać. Nieco dalej w tym kierunku znajduje się *Galgen Berg* [33].

W okolicach Pieszkowic znajdziemy góry *Roll Berg* [66] oraz *Christians Berg* (?) [64], aczkolwiek nazwa akurat tej góry jest bardzo słabo czytelna, zwłaszcza kilka liter z początku wyrazu *Christians*, *Chowntians* albo może *Ch...detians*?

Na północ od Żelaznego Mostu widać góry o nazwach *Collecten Berg* [72] oraz *Schmiede Berg* [75], a także dwie inne góry, opisane literą *B.* [73, 76], których nazw nie jestem w stanie odczytać. Na południe od tej wioski znajdują się góry *Wiedehop Berg* [81], *Blumel Berg* [82], *Pfarr Berg* [83], *Mittel Berg* [84] oraz *Hexen Berg* [85]. Na wschodzie, koło Małych Rynarcic mamy zaś wzniesienie *Wein Berg* [79].

Łącznie jest to 39 gór z nazwami. A jak to wygląda współcześnie? Dziś na terenie gminy Polkowice istnieje 12 gór posiadających polskie nazwy, których brzmienie zostało ustalone w 1954 roku²⁵.

Tabela 4: Góry w gminie Polkowice.

Lp.	nazwa polska:	dawna nazwa niemiecka:	wysokość:
1.	Czartowiec	<i>Hexen Berg</i>	201 m
2.	Konki	<i>Fuchs Berge</i>	183 m
3.	Korniak	<i>Bux Berg</i>	-
4.	Kukuła	<i>Kuckuk Berg</i>	176 m
5.	Leszczyna	<i>Schmiede Berg</i>	164 m
6.	Osiczno	<i>Aspen-Berg</i>	129 m
7.	Ostrzyca	<i>Spitz Berg</i>	224 m
8.	Pałęk	<i>Kalk Berg</i>	188 m
9.	Pierzatka	<i>Kalter Berg</i>	145 m
10.	Płoszczań	<i>Kretscham Berg</i>	141 m
11.	Płoszczynka	<i>Finken Berg</i>	121 m
12.	Zwierzyniec	<i>Thier Berg</i>	219 m

²⁵ Zarządzenie nr 70..., [12].

Powyższy wykaz zawiera współczesne nazwy dla gór, które wymienione były na przedwojennych mapach *Meßtischblatt*. Jak widać, trzy z tych wzniesień nie zostały opisane na mapach Reglera: *Bux Berg*, *Fuchs Berge* oraz *Kretscham Berg*.

W przypadku pozostałych gór występują dwie sytuacje. Najczęściej reglerowska nazwa zachowała się do czasów przedwojennych w identycznym brzmieniu: *Aspen Berg*, *Finken Berg*, *Hexen Berg*, *Schmiede Berg*; ewentualnie z naniesieniem symbolicznych zmian: *Kalck/Kalk Berg*, *Kalte/Kalter Berg*, *Wein Berg/Alter Weinberg*, *Ziegen Rücken/Ziegel-Rücken*.

Trzy nazwy uległy całkowitej zmianie: *Christians Berg* → *Spitz Berg*, *Eich Berg* → *Kuckuk Berg*, *Roll Berg* → *Thier Berg*.

Natomiast aż ponad dwadzieścia gór na mapach *Meßtischblatt* ukazano jako bezimienne wzniesienia, są to: *Blumel Berg*, *Collecten Berg*, *Eich Berg* (2x), *Elend Berg*, *Galgen Berg* (2x), *Hertzig Berg*, *Kneifts Berg*, *Mäuse Berg*, *Mittel Berg*, *Moos Berg*, *Nietschke Berg*, *Pfarr Berg*, *Quark Berg*, *Rah Berge*, *Schmiede Berg*, *Schöneih Berg*, *Spehn Berg*, *Taub Berg*, *Wein Berg* (2x), *Zigel Berg*; do tych gór należy doliczyć kilka przypadków, gdzie nazw gór nie udało mi się odczytać.

Tabela 5: Dawne i współczesne nazwy gór z terenu gminy Polkowice.

Nr	Nazwa na mapach Reglera:	Nazwa na mapach <i>Meßtischblatt</i> :	Nazwa współczesna:	Uwagi:
108	<i>Aspen Berg</i>	<i>Aspen Berg</i>	Ośniczno	<i>Aspe</i> = „osika”
82	<i>Blumel Berg</i>			<i>Blume</i> = „kwiat”
	-	<i>Bux Berg</i>	Korniak	<i>Bux</i> to może być gwarowe określenie na górskie spodnie (portki).
64	<i>Christians Berg</i>	<i>Spitz Berg</i>	Ostrzyca	Jeśli Christian to imię, to byłaby to „góra Christiana”.
72	<i>Collecten Berg</i>			Być może nazwa nawiązuje do wyrazu <i>Kollektion</i> = „zbiór” albo <i>Kollekte</i> = „kolekta”?
91	<i>Eich Berg</i>			<i>Eiche</i> = „dąb”
95	<i>Eich Berg</i>	<i>Kuckuk Berg</i>	Kukuła	
113	<i>Eich Berg</i>			
16 120	<i>Elend Berg</i>			<i>Elend</i> = „nędza”
114	<i>Finken Berg</i>	<i>Finken Berg</i>	Płoszczynka	<i>Fink</i> = „zięba”
33	<i>Galgen Berg</i>			<i>Galgen</i> = „szubienica”
128	<i>Galgen Berg</i>			
	-	<i>Fuchs Berge</i>	Konki	<i>Fuchs</i> = „lis”

Nr	Nazwa na mapach Reglera:	Nazwa na mapach Meßtischblatt:	Nazwa współczesna:	Uwagi:
88	<i>Hertzig Berg</i>			<i>Herz</i> = „serce”, albo góra rodziny Hertzig?
85	<i>Hexen Berg</i>	<i>Hexen Berg</i>	Czartowiec	<i>Hexe</i> = „czarownica”
96	<i>Kalck Berg</i>	<i>Kalk Berg</i>	Paląk	<i>Kalk</i> = „wapno”
126	<i>Kalte Berg</i>	<i>Kalter Berg</i>	Pierzatka	<i>kalt</i> = „zimno”, <i>kälter</i> = „zimniej”
101	<i>Kneifts Berg</i>			<i>Kneifen</i> = „uszczyplenie”, albo góra kogoś o nazwisku Kneift?
	-	<i>Kretscham Berg</i>	Płoszczań	<i>Kretscham</i> = „karczma”
103	<i>Mäuse Berg</i>			<i>Mäuse</i> = „myszy”
84	<i>Mittel Berg</i>			<i>Mittel</i> = „środek”
116	<i>Moos Berg</i>			<i>Moos</i> = „mech”
29	<i>Nietschke Berg</i>			<i>Nietschke</i> – nazwisko (?)
83	<i>Pfarr Berg</i>			<i>Pfarr</i> = „parafia”, byłaby to więc góra należąca do kościoła.
129	<i>Quark Berg</i>			<i>Quark</i> = „twarz”, ewentualnie w gwarze nazwa ta może odnosić się do jakiejś brei, była by więc to „śliska góra”.
89	<i>Rah Berge</i>			<i>Rah</i> = „reja”. Jednak tutaj raczej należałoby poszukiwać innego znaczenia tego słowa, a w gwarze <i>Rah</i> = „kruk”.
66	<i>Roll Berg</i>	<i>Thier Berg</i>	Zwierzyniec	<i>roll</i> = „toczyć” <i>Thier</i> = „zwierzę”
75	<i>Schmiede Berg</i>			<i>Schmied</i> = „kowal”
143	<i>Schmiede Berg</i>	<i>Schmiede Berg</i>	Leszczyna	
115	<i>Schöneih Berg</i>			<i>schön</i> = „piękny” <i>Schöneih</i> – nazwisko (?)
90	<i>Spehn Berg</i>			<i>Spehn</i> – nazwisko?
107	<i>Taub Berg</i>			<i>Taube</i> = „gołąb”
79	<i>Wein Berg</i>			<i>Wein</i> = „wino”
92	<i>Wein Berg</i>			
136	<i>Wein Berg</i>	<i>Alter Weinberg</i>		<i>Wiedehopf</i> = „dudek”
81	<i>Wiedehop Berg</i>			
87	<i>Ziegen Rücken</i>	<i>Ziegel-Rücken</i>		<i>Ziege</i> = „koza”, <i>Rücken</i> = „grzbiet”
133	<i>Zigel Berg</i>			<i>Ziegel</i> = „cegła”. Góra ze złożami gliny do wyrobu cegieł?

Wśród nazw własnych zawartych na mapach Reglera, szczególnie dotyczy to gór, znalazło się kilka wyrazów, których znaczenia w żaden sposób nie byłem w stanie ustalić. Z prośbą o pomoc zwróciłem się do Ullricha Junkera, który na co dzień obcuje ze starymi niemieckojęzycznymi dokumentami, więc mógłby napotkać się z tymi określeniami. Jednak on także nie znał znaczenia wszystkich słów, dlatego też moje pytanie skierowałem do osoby znającej śląską gwarę ludową. Friedrich Wilhelm Preuß, przewodniczący grupy roboczej zajmującej się badaniem niemieckiej gwary śląskiej, wskazał możliwe znaczenie kilku kolejnych nazw. Należy jednak dość ostrożnie podchodzić do zawartych w powyższych tabelach objaśnień. Wskazane tłumaczenie proszę uznać jedynie za sugestię co do ich możliwego znaczenia.

3.7. Inne

Na koniec chciałbym też wspomnieć o pozostałych miejscowościach opisanych na mapach Reglera, które nie są miejscowościami, drogami, wodami lasami, młynami ani górami.

Mamy tu więc trzy miejsca opisane skrótem *Zigl.* [13, 70, 117], czyli cegielnie (niem. *Ziegelei*). W pierwszym z wymienionych miejsc znajdują się dziś tzw. polkowickie „glinianki” (czy też „kacze doły” za osiedlem Polanka) i powszechnie wiadomo, że dawniej znajdowała się tu cegielnia. Pozostałe dwie musiały zakończyć swoją działalność o wiele wcześniej, gdyż nawet przedwojenne mapy *Meßtischblatt* nie ukazują w tych miejscowościach cegielni. Jedna z nich miała znajdować się na północny wschód od Pieszkowic, druga pomiędzy Polkowicami i Guzicami, w sąsiedztwie dzisiejszej ścieżki „Meandry Guzickiego Potoku”.

Miejsce opisane jako *Kirchoff* [30] to cmentarz zlokalizowany w północnej części wioski Tarnówek. Do dziś w tym miejscu znajdują się pozostałości zdewastowanego cmentarza ewangelickiego²⁶.

Schwartz Brücke [41] to most na rzece Szprotawa, a dosłowne tłumaczenie jego nazwy to „czarny most”. Dziś znajduje się on na granicy Nowej Wsi Lubińskiej. Na mapach *Meßtischblatt* określany jest on mianem *Schindel Brücke*, a więc „most gontowy”. *Grüne Schenke* [135] to nazwa, jaką opisano pewną karczmę leżącą koło Barszowa, przy drodze z Lubina do Głogowa. Jako że *grün* = „zielony”, a *Schenke* = „szynk”, toteż nazwa ta oznacza „zieloną karczmu”. W późniejszych czasach miejsce to zwano też *Grünkretscham*, tak też (*Grün-Kr.*) opisywano je na mapach *Meßtischblatt*. W okolicach Barszowa na mapach Reglera natrafimy także na napis *Lübener Cr.* [134], co należy rozwinąć jako *Lübener Kreis*. Jest to informacja o tym, że ziemie te znajdują się w okręgu (powiecie) lubińskim.

Pewne miejsce na południe od Jędrzychowa opisano jako *Dam Wiese* [58]. Ponieważ *Wiese* = „łąka”, toteż nazwa ta odnosi się zapewne do łąki. Być może była to łąka położona koło tamy, wału lub grobli (niem. *Damm*).

Na wzgórzach w sąsiedztwie wsi Dąbrowa można doszukiwać się napisu *Haarte* [34], jest on bardzo słabo czytelny. Być może nazwa ta

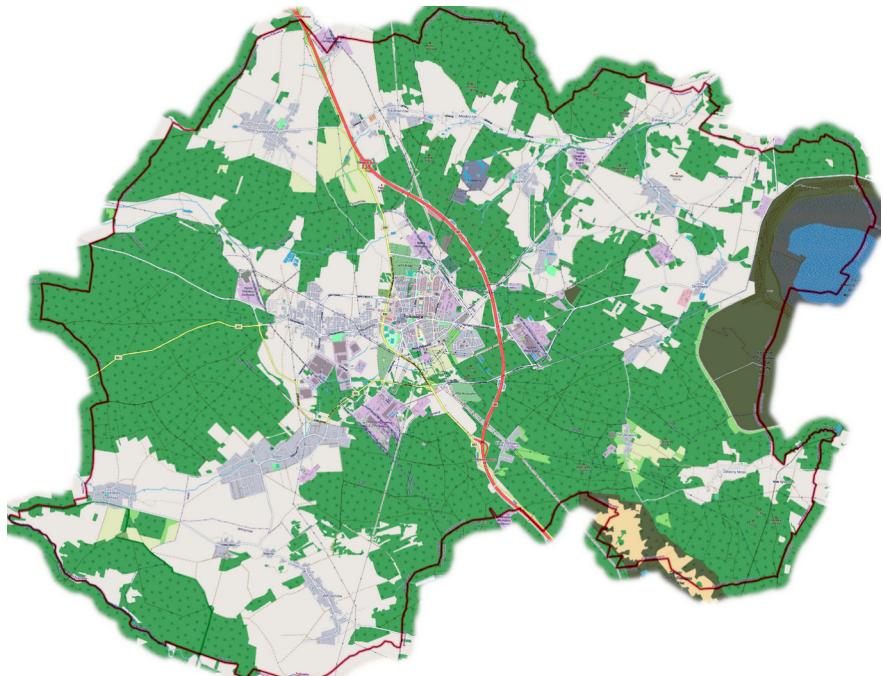
²⁶ G. Kardyś, *Tarnówek*, [6].

pochodzi od słowa *Hart*, które może też oznaczać „las w górach, leśne pastwisko”. Nieopodal znajduje się też miejsce opisane jako *Jm Sau Grunde* [69]. Jest to obszar położony na szczytach pagórków, być może nazwa ta oznacza „na świńskiej ziemi”.

Z kolei pomiędzy Pieszkowicami a Żelaznym Mostem natrafimy na *Schinder Grube* [71]. To nazwa używana dla tzw. dołu rakarskiego. Kat lub jego ludzie grzebali tam padlinę z okolicznych miejscowości, a jeśli w pobliżu było miejsce straceń, to i zwłoki ludzkie.

4. Dodatek – współczesna mapa gminy Polkowice.

Podział mapy Reglera na segmenty umożliwił mi zamieszczenie ich reprodukacji w czytelnej skali. Pewnym minusem takiego rozwiązania może być trudność w odszukaniu dokładnie tego samego obszaru na mapach współczesnych. Tereny gminy na przestrzeni wieków uległy bardzo istotnym przeobrażeniom: powstała jedna nowa wioska (Biedrzychowa), liczne zbiorniki wodne na zachodzie gminy zniknęły, zamiast nich pojawiły się zbiornik odpadów połflotacyjnych: Gilów, Żelazny Most, a ostatnio jego Kwaterna Południowa. Także szlaki komunikacyjne uległy licznym zmianom: najpierw wybudowano tu drogę z Berlina do Wrocławia, tzw. *Heerenweg*²⁷, którą następnie przebudowano na drogę krajową 3, a ostatnio na drogę ekspresową S3. Zagospodarowanie terenu zmieniły też liczne obiekty przemysłowe: kopalnie, linie kolejowe, strefa ekonomiczna, elektrociepłownia.

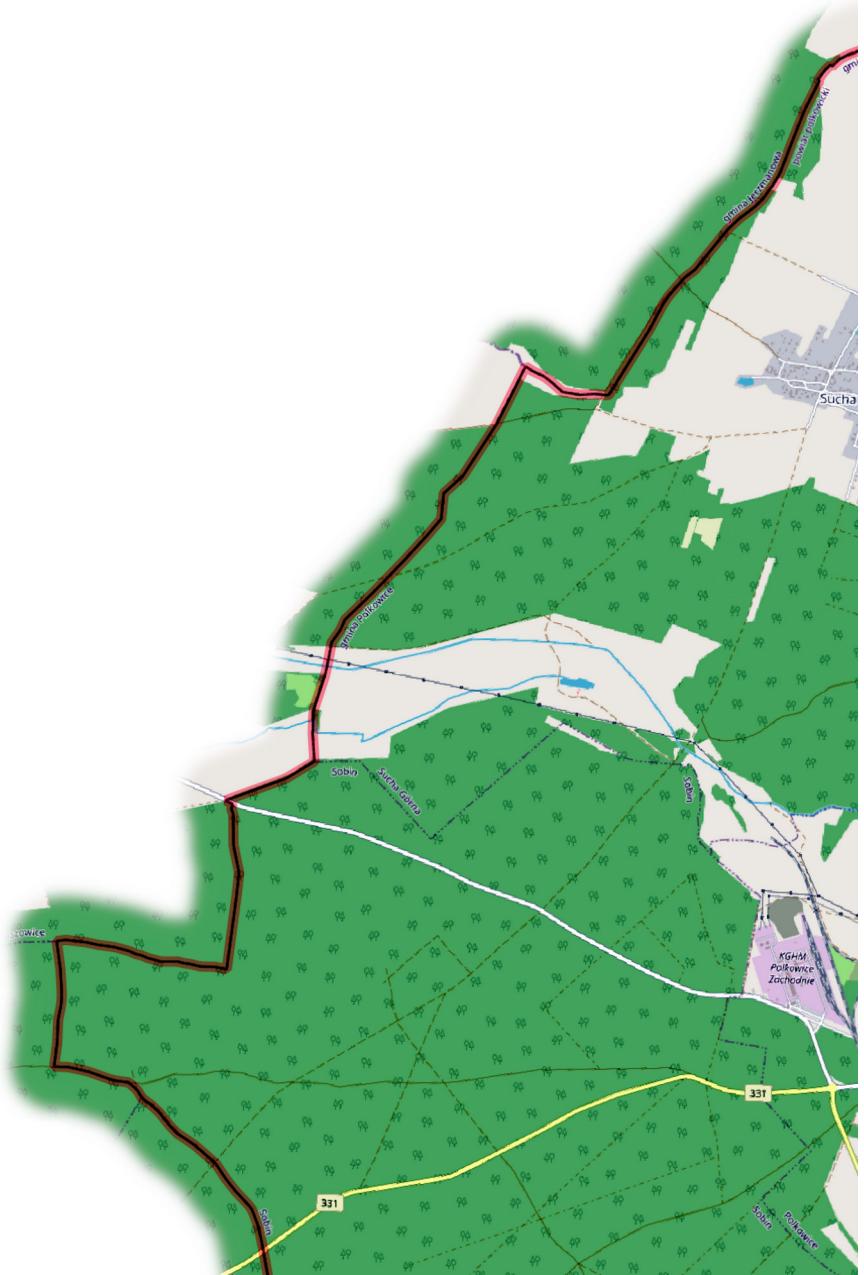

39. Teren gminy Polkowice na mapie *OpenStreetMap*.

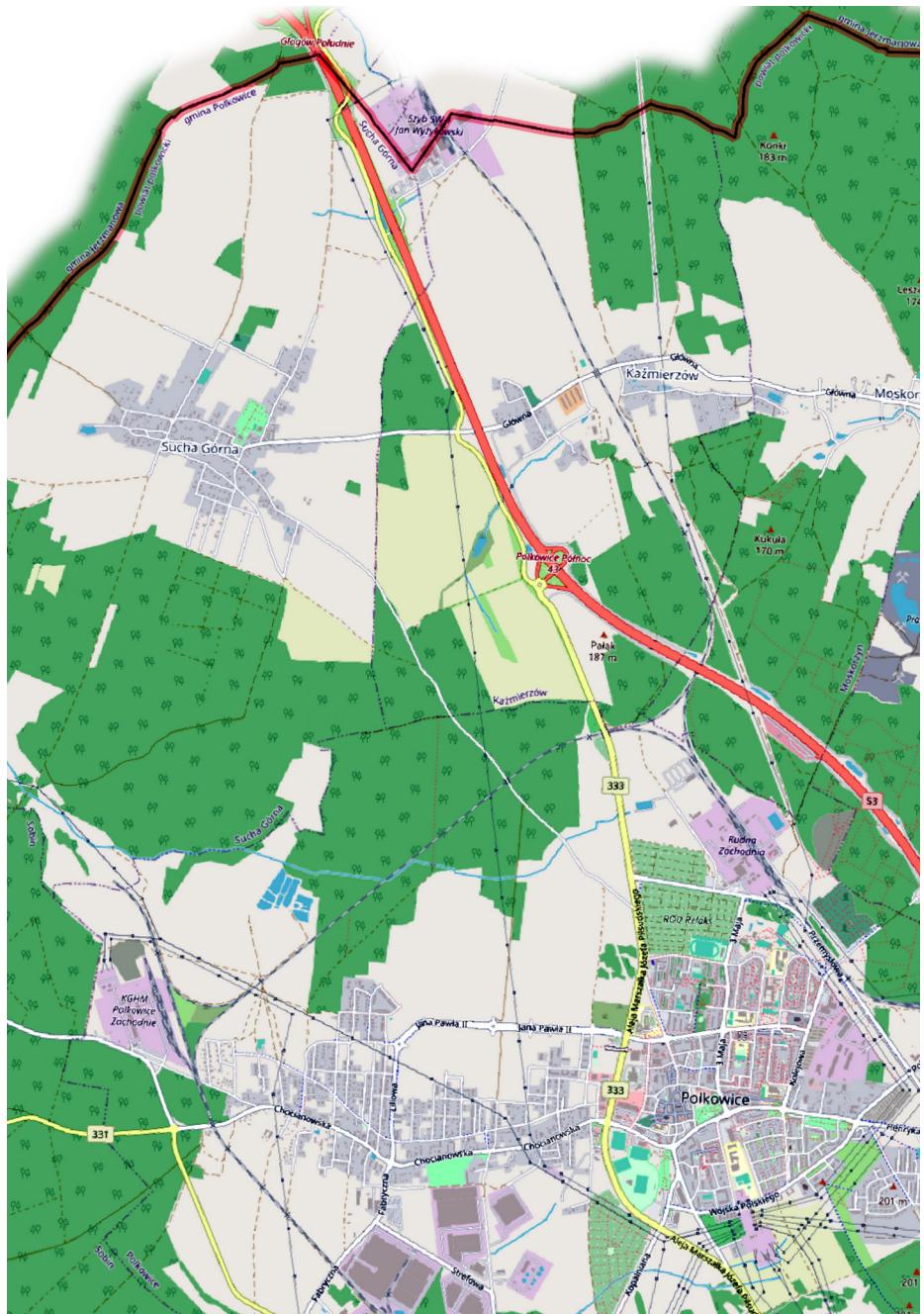
27 R. Tomczak, *S3, czyli koniec Heerwegen*, [10] s. 5.

Aby ułatwić porównania obszarów ukazanych na poszczególnych segmentach, na kolejnych stronach zamieszczałam zawartość współczesnej mapy *OpenStreetMap*²⁸, gdzie obszar gminy Polkowice został podzielony na segmenty identyczne, jak w przypadku map Reglera.

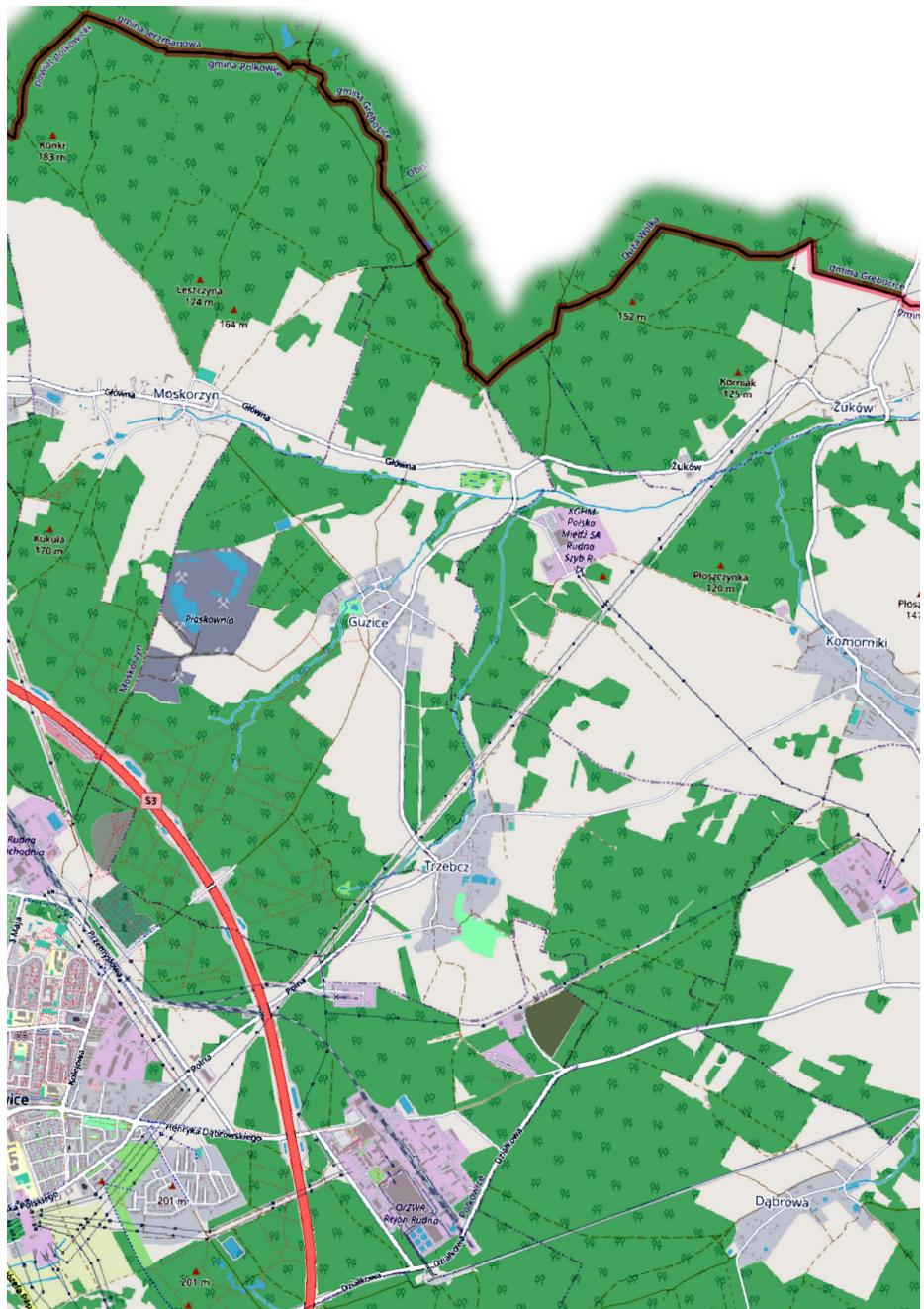
²⁸ © autorzy OpenStreetMap. Dane dostępne są na licencji Open Database License.

40. Segment A1 na mapie *OpenStreetMap*.

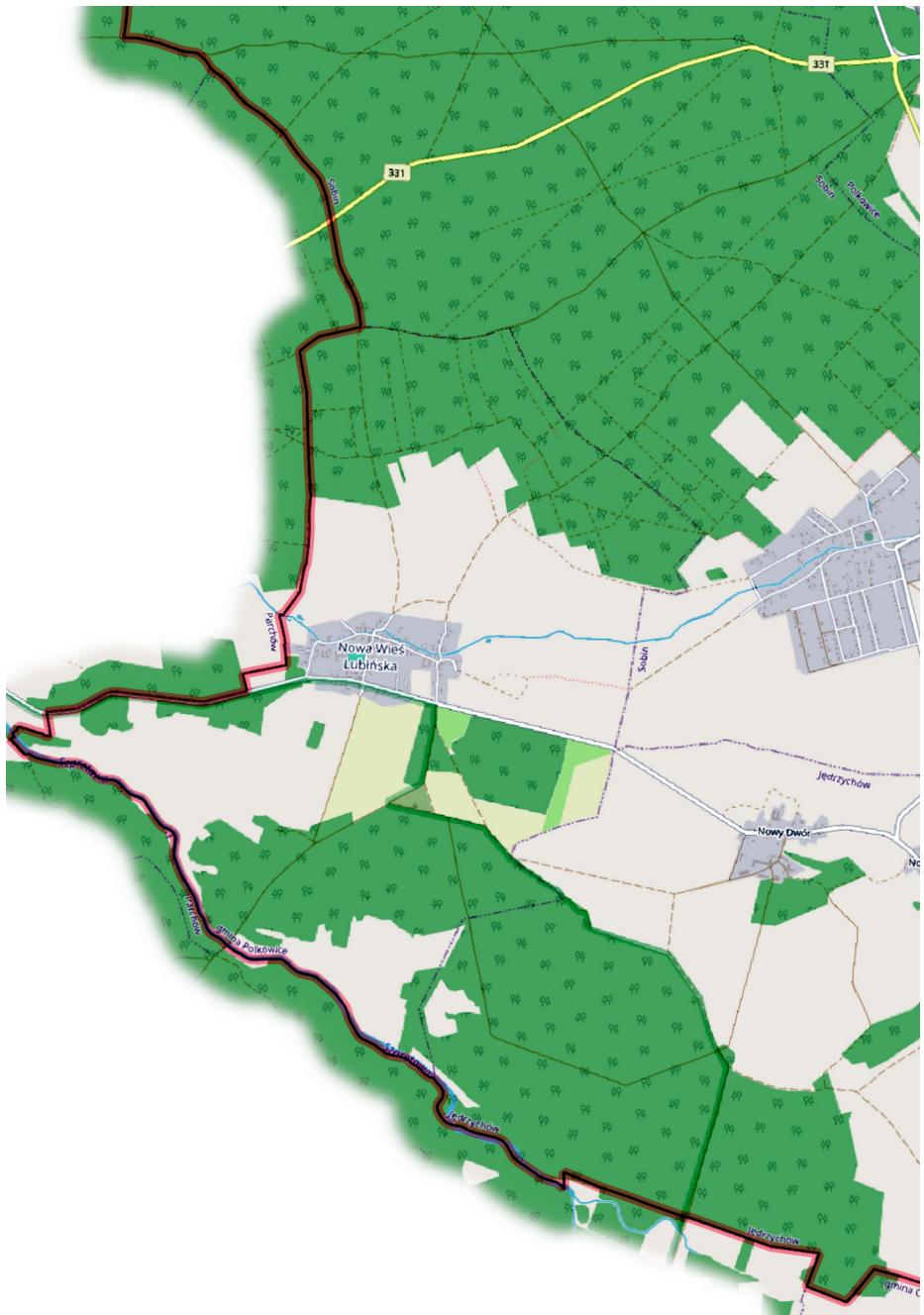
41. Segment A2 na mapie OpenStreetMap.

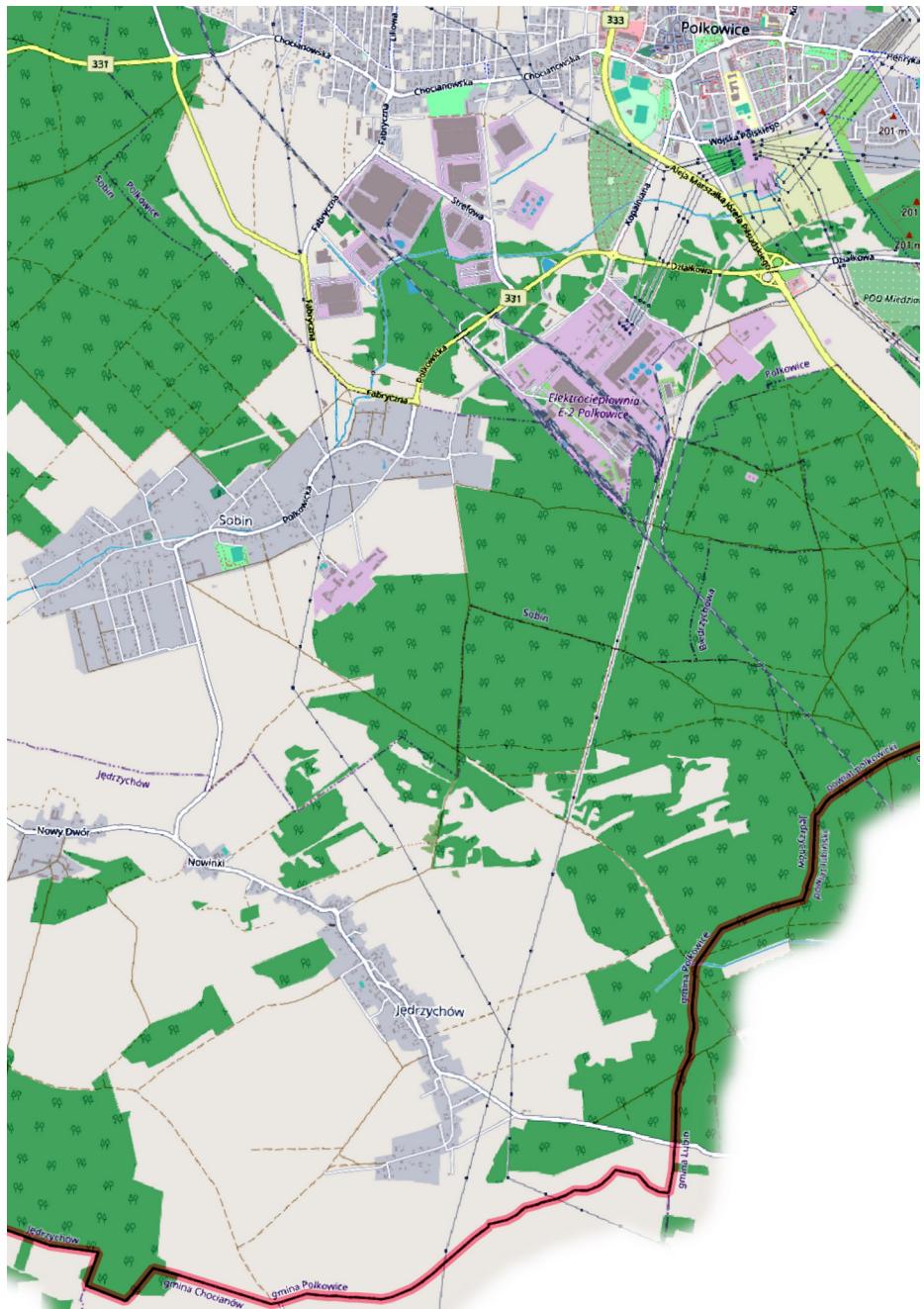
42. Segment A3 na mapie OpenStreetMap.

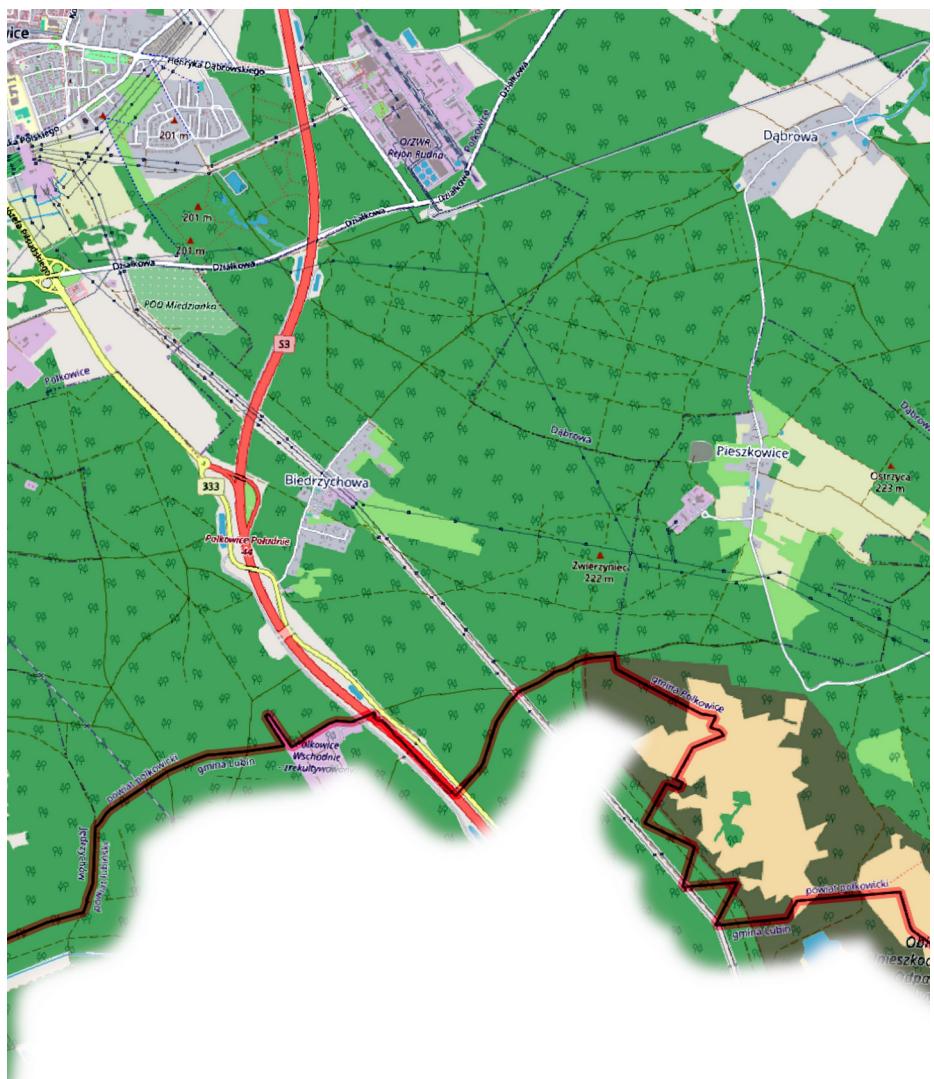
43. Segment A4 na mapie OpenStreetMap.

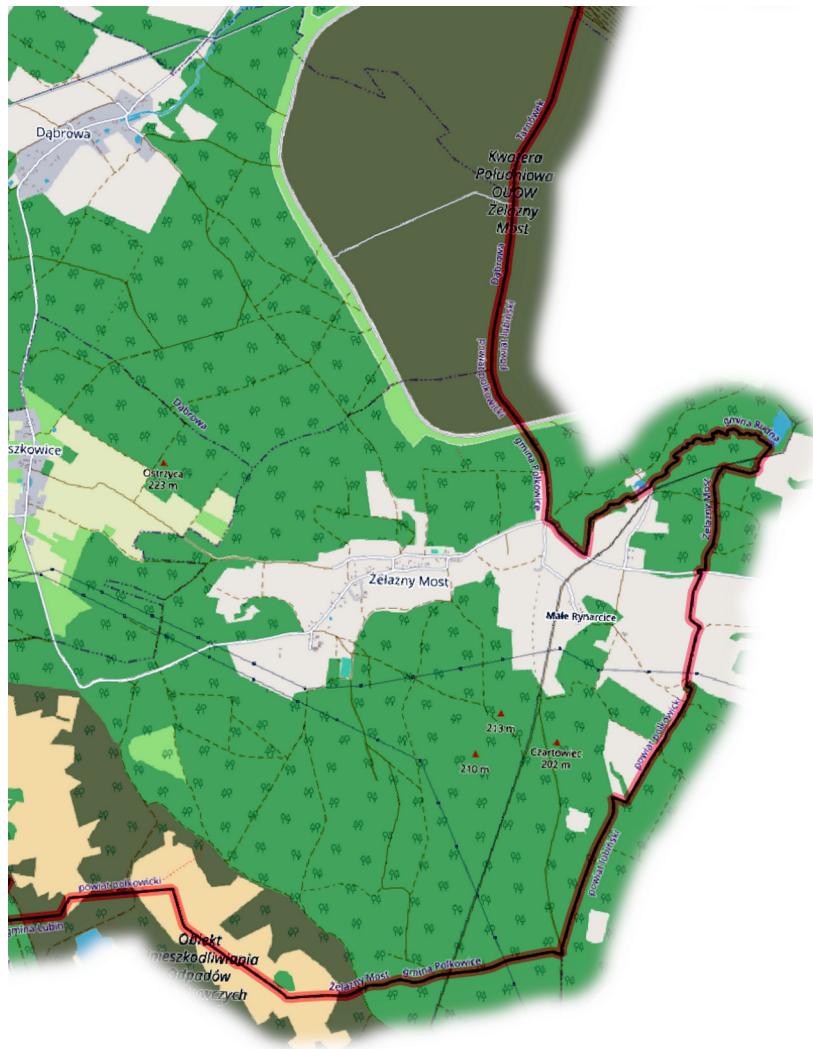
44. Segment B1 na mapie *OpenStreetMap*.

45. Segment B2 na mapie OpenStreetMap.

46. Segment B3 na mapie *OpenStreetMap*.

47. Segment B4 na mapie *OpenStreetMap*.

Bibliografia

1. Atlas Silesiae id est Ducatus Silesiae generaliter quatuor mappis nec non specia-
liter XVI mappis tot principa tus repraesentantibus geographice exibitus, ab
Homannianis Heredibus, [Norimbergae] 1750
2. Jałowiecki Bohdan, Polkowice. Przemiany społeczności lokalnej pod wpływem
uprzemysłowienia, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław 1967
3. Janczak Julian, Mapy Fryderyka Chrystiana von Wredego jako źródło do dzie-
jów Śląska, [w:] Sobótka, 3-4/1982
4. Kardyś Grzegorz (red.), Kronika Polkowic 1200-1933, Towarzystwo Ziemi
Polkowickiej, Polkowice 2020
5. Kardyś Grzegorz, Pieszkowice, Towarzystwo Ziemi Polkowickiej, Polkowice
2014
6. Kardyś Grzegorz, Tarnówek, Towarzystwo Ziemi Polkowickiej, Polkowice 2013
7. Łuczak Anna, Archiwalne mapy jako źródło w badaniach nad dawnym krajo-
brazem kulturowym. Wykorzystanie narzędzi GIS w ocenie kartometryczności
średnioskalowych map topograficznych Śląska z XVIII i XIX wieku, [w:] Śląskie
Sprawozdania Archeologiczne, Tom 57, Wrocław 2015
8. Machnicki Wojciech, Historia Polkowic, Projekt Print, Polkowice 1998
9. Sobczak Stanisław, Polkowice. Miasto mojego dzieciństwa i młodości. Lata
wspomnień 1945-1954, [w:] Polkowice w mojej pamięci, Wydawnictwo Dolno-
śląskiej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Techniki w Polkowicach, Polkowice
2011
10. Tomczak Roman, S3, czyli koniec Heerwegen, [w:] Gazeta Polkowicka, 5/2017
11. Tomczak Roman, Zollhaus, [w:] Gazeta Polkowicka, 16/2008
12. Zarządzenie nr 70 Prezesa Rady Ministrów z dnia 30 marca 1954 roku w spra-
wie przywrócenia i ustalenia urzędowych nazw obiektów fizjograficznych Dol-
nego i Górnego Śląska, [w:] Monitor Polski, 1954, nr 38, poz. 516
13. Zimmermann Friedrich, Beyträge zur Beschreibung von Schlesien. Zehender
Band, bey Johann Ernst Tramp, Brieg 1791

ISBN 978-83-968499-0-8

9 788396 849908

Nieder

Heyde

Afflens
Krau

Zauche

Witt